

II RIIGIKOGU

2. istungjärk. **Protokoll nr. 53 (33).** 1923 a.

Sisu: 1. Päewakorra wastuwõtmine. — 2. Teadaandmine komisjoni antud seaduseelnõu kohta. 3. Riigi 1924 a. eelarwe — päewakorral.

II Riigikogu koosolek 13. detsembril
1923 a. kell 5 p. l.

Kokku on tulnud 90 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab abiesimees **K. Wirma**, wahepeal esimees **J. Tõnisson**.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Wain**.

Walitsuse looshis: kaubandus-tööstusminister **B. Rostfeld**, haridusminister **A. Weideman**, töö-hoolekandeminister ja teedeministri k. t. **O. Amberg**, põllutöominister **A. Kerem**.

Päewakord:

1. Riigi 1924 a. eelarwe — Wabariigi Walitsuse ettepanek.

Koosolek algab kell 5.10 min.

1. Päewakorra Juhataja K. Wirma: Awan Riigikogu wastuwõtmine. koosoleku.

J. Reesen (wäljasp. rhm.): Ma wõtsin sõna korra kohta ja teen ettepaneku Riigikogu koosolekut mitte enne pidada, kunni juhatus pole wanematekogu koosolekut kokku kutsunud ja ühes wanematekoguga pole läbi arutanud minu protesti juhataja tegewuse kohta minult sõna ärawõtmise asjus.

Selle ettepaneku põhjendamiseks kannaksin mina ette eelwiimase Riigikogu koosoleku protokollist wiimase märkuse, mida juhataja Tõnisson minule tegi. Tema wõttis minult sõna ära sellepärast, et ma ütlesin, et sõjawägi on praeguses korras kodanlise riigi kindlustamiseks. Mina leian selles, et juhataja on minu sõnaõigust kärpinud ja protesteerin selle wastu, et juhataja on minu eelarwe arwustamise õigust kärpinud.

Juhataja K. Wirma: Rkl. Reesen, palun Teid mitte siin juhataja tegewust arwustada, Teile on protesteerimise kord tuttaw.

J. Reesen (wäljasp. rhm.): Nii et mina leian, et minul täielik õigus edasi

kõneleda oli ja juhatajal mingit õigust minu sõnaõigust kärpida ei olnud. (Chr. Kaarna (töer.): Teie olite juba nõrkemas.) Olin weel küllalt tugew.

Juhataja K. Wirma: Rkl. Reesen'i poolt on ettepanek tehtud: „Riigikogu koosolekut mitte enne pidada, kunni juhatus pole wanematekogu koosolekut kokku kutsunud ja ühes wanematekoguga pole läbi arutanud minu protesti juhataja tegewuse kohta minult sõna ärawõtmise asjus.“ Siin ei ole öeldud, missugusest protestist jutt on, nii et mina seda ettepanekut hääletamisele panna ei saa. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Protest on ju Teil käes.) Ettepanek on ebamäärane ja ma ei saa seda hääletamisele panna. Ettepanekuid päewakorra kohta ei ole, loen päewakorra muutmataalt wastuwõetuks.

Enne päewakorra juurde minemist on sõna sekretääril.

2. Teadaandmine komisjoni antud seaduseelnõu kohta. Abisekretäär **J. Wain:** Riigikogu juhatus poolt on rahaasjanduse komisjoni antud riigi 1923 a.

lisaelarwe nr. 2.

3. Riigi 1924 a. eelarwe — päewakorral. **J. Lattik** (kristl.): Wäga austatud Riigikogu liikmed! Kui mina

täna eelarwe kõnelejate ridadesse asun, siis ei tahaks mina mitte terwet eelarwet läbi kõnelda. (J. Reesen'i (wäljasp. rhm.) poolt segane wahelhüüe.) Noh, Teie rida oli õige pikk, kui ka teistel see nii pikk oleks, siis wäsiks nii mõnigi mees enne õhtut ära.

Mina tahaks peatada nende eelarweosade juures, mis senni vähem tähelepanekut on leidnud ja mis minu tundmise järele mitte wäikse tähtsusega ei ole, ei taha aga mitte terwet eelarwet, tema üksikutes osades läbi arutada ja läbi ar-

wustada. Kui arwustamise läbi meie eelarwe seisukorrast terwe pilt saab, siis on see wäga soowitaw, sest asi saab seda selgemaks, mida igakülsemalt teda arwustatakse. Ja kui seda tänawu iseäranis põhjalikult tehakse, nagu seda nii mitmedki eelkõnelejad eelarwe arutamise puhul teinud on, siis wist küll sellepärast, et meil soow on eelarwe pilti tänawu selgemalt joonistada, sest et meil tänawune aasta wilets majanduslik aasta on. See on ju rahwaesitajate õigus neid, ligikaudu 7 miljardit marka, enne põhjalikult peo peal ringi pöörata, kui neid teatakse wälja anda. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Ega need weel käes ei ole.) Teil wist küll mitte, aga teistel on nad käes. Ma ei tea öelda, kuna Teie oma palga kätte saate.

Mina peataksin esiteks ühe eelarwe-osa juures, millest senni kõik kõnelejad wähe kõnelenud on. Wanasti Wene riigis nimetasid wenelased ise oma eelarwet järgmise nimega — „eto nash pjanoj büdshet“. Mina arwan, et meie oma eelarwe kohta sedasama öelda wõiksime — see on meie joobnud eelarwe. (M. Martna (sd.): Kahjuks küll.) Osa meie majandusest on õieti rajatud piirituse ja wiinamüügi peale, see on wiina ja piirituse läbitöötamise ja läbijoomise peale. Mina ei tahaks mitte karskuse keskkomitee kõnet siin maha pidada ja ette kanda, mis selle raha eest wõiks osta, mis sellest üle jääks, kui rahwas ei jooks. Mina usun, et kõik niisugused tabelid ja arwud õieti wäikese tähtsusega on ja oluliselt meie õige wähe annawad. Kuid, wäga austatud rahwaesitajad, ühe asjaolu peale tahaks siiski tähelpanu juhtida, nimelt et meie ei tohiks mitte liiga kergelt waadata selle eelarwe-summa peale, mis üle miljardi meil wälja teeb ja mis kaudsete ehk ka otsekoheste makside näol rahwa käest nõutakse wiina eest. Sest tõepoolest lõikab see summa, üle miljardi marga, mis wiinast peab sisse tulema, meie rahwa elusse wast rohkem, kui meie endale ette kujutada suudame. (M. Martna (sd.): Wäga õige!) Iseäranis tänawu raskel majanduslikul aastal peame meie tõsiselt selle arwu juures peatama. Mina, lugupeetud Riigikogu liikmed, näitaks teile wast paari pilti meie kõige wäiksemast üksusest meie riigis, see on meie perekonnast ja näitaks seda alust, kust meie riiklik elu wälja kaswab, missugust laastamise

tööd wiin seal teeb. Seda ei suuda meie wast üksikud arwud ja asjad selgeks teha, kui näeme joobnud isikut uulitsal waarumas ehk kakelust kõrtsiukse ees, ei teagi, kui palju wiletsust see joobnud isik koju wiib. Kes rohkem nende inimeste perekonnaeluga kokku puutub, peab ütleva, et mitte wanal ajal, kus wiina nii ohtralt anti, ei ole suutnud wiin nii suurt laastamistööd teha kui ta just praegu meie juures teeb. Keegi ütles kord, et eestlane on muidu õige kitsi raha wälja andma, aga kahel juhtumisel wõib ta raha ohtralt wälja anda; kui tal protsess kohtus ees on, siis annab ta raha ohtrasti wälja, ja kui tal seda tarwis wiina eest maksta, siis ei karju tema mitte. Aga ma arwan siiski, lugupeetud rahwasaadikud, et sel raskel majanduslikul aastal wähemalt see osa meie rahwast, kes seda raha nii ütelda kokku peab jooma, siiski karjub. Kes tähele paneb meie perekonnaelu, see teab, et meil praegu meie lühikese iseiswuse aja jooksul on juba nii kaugele saadud, et üksikud õitsewad ja suured talud on maha joodud ja teiste kätte läinud. Ja ma wõiks weel rohkem ütelda: meil on uus abieluseadus, see isewärki seadus teeb lahutamise kergeks ja lahutamiste arw on endisega wõrreldes kaswanud, täielikult hoogu saanud. Neist abielulahutamise protsessidest wõin mina oma äranägemise järele öelda, et neist palju on alkoholi süü läbi tekkinud. Minu suures kihelkonnas oli enne aastast umbes 3—4 lahutamise juhtumist, nüüd olen ma aga wast ühe nädala jooksul 7 laulatamisetunnistust wälja andnud lahutamise jaoks, mõnel juhtumisel oli minul teada, kus mees naise lastega uulitsale wiskas, et teist wõtta, kelle läbi ta jälle rohkem wiina wõis saada.

Lugupeetud rahwaesitajad! See on ennenägemata asi, aga see on tõsiselt nii. Kui meie wäike rahwas, kes mitte ei kaswa, kui meie nii edasi läheme ja lubame wiina nii ohtralt meie intiimset kodu lõhkuda, siis meie jõuame warsti niisuguste rahwaste nimekirja, kellest öeldakse, et see on surija rahwas. Meil Wiljandis on ühesainsas uulitsas 4 kõrtsi. Kui keegi laupäewaõhtul uulitsat mööda käib, siis wõib ta näha, kuidas naine kiikwarwul üle kardinaääre kõrtsiaknast sisse wahib ja sealt oma meest otsib. Igal kõrtsil on oma traditsioon, ühest kõrtsist wisatakse naine wälja, ta läheb teise, siin salatakse ka maha, et ta mees

selles kõrtsis on, ja wõib olla neljandas saab ta wast oma mehe kätte. Laupäewaõhtul on kõik kõrtsid lahti, iga penn, mis teenitakse, wiiakse sinna. Enne kui ma Tallinna sõitsin Riigikogu koosolekule, oli mul ühe niisuguse lahutusprotsessiga tegemist: naine tuli minu juurde ja ütles, et mees ei ole temale teadagi andnud, et ta lahutada laseb. Ta ei teagi seda mitte, ta ei ole seda enne kuulnud, et mees ennast lahutada laseb. Ta ütles, et mees ei saanud enam kodunt niipalju raha, kui temal tarwis oli ja nüüd on ta enesele kellegi teise walinud. Oma esimese naise lapsega wiskab ta uulitsale. Need on üksikud wäikesed pildid, lugupeetud rahwaesitajad, mitte karskustoi-konna omad, waid nad on pildid meie elust, mis lõikawad meie rahwa igapäewasesse ja argipäewa elusse. Kui teie waatate nüüd meie piiritusemüügi korralduse määrusi, siis näete, et need on väga halwad, ei ole elujõulised. Meil on näiteks wiinamüügiõigus kui suurema wägijooigi müük lubatud wallawalitsuste kätte, kui wäiksemate riigiüksuste kätte ja õllemüügi awamine on lubatud maa-konnanõukogu kätte. See on aristokraatlikum jook ja peab siis ka olema kõrgema wõimu käes. Mis meie näeme, meie walitsused ise wõistlewad näiteks waldades, et rohkem tshekiraha saada, et selle läbi rohkem teenida. Meie kuulsime siin, kui karskuskõneleja wäljaspoolt siin oli, mis ta jutustas, ja ka härra Ernits seletas, kuidas meil ühes wallas on nii kaugele mindud, et wallawolikogu liikmed ise wägijooki olid pidanud andma, et nii pehmemaks neid teha, kes müügi wastu seisid. See on minu arwates, väga austatud rahwasaadikud, korrupsioon, kui meie omawalitsused nii kaugele on läinud. Nad peawad walwel olema, nende kohus on selle eest hoolt kanda, et meil tõepoolest töökad inimesed kaswaksid, aga nad otsiwad sissetulekuid wiinast. Ja osa neist sissetulekutest läheb kultuurfondidesse ja karskuse ülespidamiseks. Siin on see, mida meie Wene ajal ikka halwaks pidasime ja mille üle meie naersime. Meie ei ole ise mitte kaugemale jõudnud. Ja missugused wäljawaated sellel alal olemas on, seda tähendas härra rahaminister oma kõnes. Tema olewat monopooli wastane ja wabakauplemise poolt. Väga raskel majanduslikul aastal oleme meie siis wabakõrtsi ukseni jõudnud. Wiin on õieti oskanud wäik-

sest mehest käsikauplejast wabakõrtsini minna. Käsikauplejast algas ta peale, oli samogon, sealt läks ta edasi, siis sai tema tshekiwiinaks, läks poole toobi pealt toobi peale, nii ikka edasi ja edasi on ta läinud kunni wabakõrtsini, sinna, kus meie ükskord olime, kui kõrtsid kinni pandi. Wiin on wõitnud.

Juba päris joodikud ütlewad, et see väga halb on, et meie nüüd 90° asemel peame 40° wett jooma. Niikaugele oleme siis jõudnud, et seisame wabakõrtsi lähel. Austatud rahwasaadikud! Ma tahaks oma kõnega niipalju ütelda, et kui tõesti 5 osa meie majandussissetulekust piiritusemüügist saadakse, siis peab Wabariigi Walitsusele selge olema, missuguseid määrusi ja missuguseid eriseadusi mõtleb ta wälja anda, et sellele hukatusele piiri panna, mida meie muidu wast nii selgesti ei näe, kui siis, kui perekonnaelu juurde läheme, siis alles näeme ja aimame, mis wõib wiin meie perekonnaelus sünnitada. Mulle jutustas kooliõpetaja, kes ise karsklane, et tema seletanud kooliõpilastele ja näidanud piltide waral, kuidas wiin tõesti kahjulik on. Seal ütelnud üks vähematest õpilastest, kes ei jõudnud omi tundmusi tagasi suruda, keset tundi järgmist: „papa ütles, et üks wäike pits iga söögi alla wõtta ei tee weel midagi“. Seda ütles õpilane perekonnast, kus harilikult kunagi ei joodagi. Ka niisugustesse perekondadesse oskab wiin teed leida ja omale eesõigust nõuda. Lõppude lõpuks ei ole enam kohta olemas, kus wiina ei oleks. Ma arwan, et sellega oleks palju aidatud, kui Wabariigi Walitsus määruse annaks, et meil laupäewiti kõik kõrtsid sulutaks, et inimesel, kui ta palka saab, ei oleks wõimalus seal kohe oma raha maha juua. (W a h e l h ü ü e: J o o w a d s a l a j a.) Meie wõitleme halbade elunähtuste wastu, hoolimata sellest, kui salaja peaks joodama. Meie peame wõitlema nähtuste wastu, mida näeme ja see ei takista meid sugugi wiina wastu seadusi wälja andmast, kui teame, et seda salaja ometi juuakse. Salaja joomine wõib edasi kesta, sellewastu wõitlemiseks on meil muidugi vähem abinõusid käes. Kui Wabariigi Walitsus kannab selle eest hoolt, et saaks niisugune määrus maksma pandud, nagu sellest karskuskoosolekul räägiti, et enne, kui wolikogud kõrtside awamise lubasid saaksid, tuleks wallaüksustes rahwahääletamine selle kohta

toime panna, see tooks poolt ja vastu waidlusi esile ja siis oleks wiina pärast kõige suurematel kannatajatel — naistel wõimalus kaasa rääkida ja oma seisukohta wõtta, sest eriti naised on wiina läbi kõige raskemasse seisukorda tõugatud. Minu arwates saaks Wabariigi Walitsus üht kui teist määrust wälja anda, mis wiimaks meidki nii kaugele wiib, nagu seda mõnel teisel maal on tehtud, et kui seisukord õige raskeks läheb, wiinakraani lihtsalt sulume. Kuigi selle tagajärjel wast salawiinamüük maad wõtab, ei ole see ikkagi niisugune raskus, kui praegu, kus awalikult müüakse.

Edasi peataksin, lugupeetud rahwasaadikud, ühe eelarwe-osa juures, millest muidu väga sagedasti räägitud, kuid käesolewa eelarwe arutamisel on sellest eelarwe-osast väga wähe juttu olnud, see on nimelt haridusministeerium. Meie kooli ümber on silmanähtawalt waikne. Meil on wäliselt tundmus, et koolides asi korras on. Waikus on seletataw ja arusaadaw, sest meie kool on enda õuel läbi pidanud kõigeraskema heitlemise ja see on harilik nähtus elus, et kui üks liikumine suur oli, siis tuleb waikus. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Kas kiriku ümber?) Ei mitte kirikut ei hääletatud, waid hääletati usuõpetuse kooli wiimist, järjekulult käis siis wõitlus kooli ümber. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Aga kantslis tehti kihutustööd.) Kas Teie siis ka kirikus käite? Noh, seda ei tohiks Teie siin nii awalikult mitte ütelda, see on ju isenesest väga armas ja mina kui õpetaja terwitan seda. (M. Martna (sd.): Aga kantslis peale nad ei lähaks.) Kantslis jääksid nad hätta, vähemalt minu kirikus. (J. Piiskar (is.): Reesen on härra Lattik' u õpilane.) Minule tehakse etteheiteid, et härra Reesen minu õpilane on, aga oma wiimase eelarwe-kõnega näitas tema, et ta väga kaua ja hästi rääkida oskab, sellega minule sugugi häbi ei tee. Ja kui tal teisi puudusi on, siis wõin ma öelda, et ma teda kunagi koolis löönud ei ole. (M. Martna (sd.): Noh, lootuse järele peab tema seda meeles.) Sest rahwahääletamine oli siiski meie wäikesele rahwale liig suur jõupingutus. See on ajaloos alaline nähtus, et niisuguste jõupingutuste tagajärjel waikus tuleb. (M. Martna (sd.): Kas kipuwad jälle tühjaks jääma?) Ma ei saa aru...

(M. Martna (sd.): Noh, teate need kirikud!) Ma ei saa aru, aga härra Martna' l on see kirik nii walus koht, et ta muretseb selle üle, kas kirikud kipuwad tühjaks jääma. Ma olen väga rõõmus, kui Teie ka selle üle hirmu tunnete. (M. Martna (sd.): Ei tunne, paljas uudishimu.) Wanal inimesel ei maksaaks nii uudishimuline olla. (M. Martna (sd.): See on nooruse märk.) Härra Martna ütleb, et see on tema nooruse märk, aga nooruse märk ei ole igakord nii väga hea, ei ole wanale kohane, härra Martna. Lugupeetud rahwasaadikud, ma tähendan nii palju, et rakettide wahetamine, see wiiks wast kõne pikemaks, kui meie üksteisega sõnu wahetame, sellest ikka midagi wälja ei tule. Rahwahääletamine nõudis siiski nii palju jõupingutust, et nüüd on kooli ümber waiksemaks jäänud. Ma pean ütleva, et meie kool on palju terwem juba. Kooli waenlased, kes alguses koolidesse rewolutsiooni päewil tungisid, korralagedus ja logelemine, need on koolist kadunud. Ja kui ma paari aasta eest oma kõnes rääkisin, et meil koolipoisi kultust hakatakse koolis pidama, siis on ka see kadumas. Meie kooliõpilane ja meie kooliõpetaja on asunud oma töö juurde ja peab ütleva, et nemad teewad tööd. Neile on need teed kätte näidatud ja meie koolis on praegu niisugune ajajärk kätte jõudnud, kus rahulik töö wõib edasi kesta. Meie kooli seisukord on nüüd niisugune, nii kui ikka suurte sündmuste järele rahulik ajajärk tuleb. Nüüd on märgata tendentsi, kuhu poole see koolitöö sihitud on ja mis seal praegu õieti tehakse. Meie hariduspoliitika on sammumas niisugust teed, kus käsukirjadega ülevalt hakatakse korraldama terwet koolielu, kus teataw kaugus tekkimas juhtiwa haridusministeeriumi ja praeguse kooli wahel. Ma näitan seda järgmiselt. Kui teie wõtaksite praegu meie algkooli, selle esimese tüübi, mis meie elu algul loodi, kui teie wõtate selle kawa, siis on see kawa raske ja koormaw. Kui meie algkooli loodi, walitses tol ajal nii ütelda matemaatika terror ja selle järele mõndeti ka meie terwet programmi. Endine haridusminister kärpis sellest tüki maha, siiski jäi programm suureks, et ta praeguse õpetamise juures rohkem raskusi, kui kergendusi teeb. Isegi kooliõpetajate kongressil oli sellest kõne, kus tähendati, et rahwakooli õpekawa, mis meil praegu

nii laiades piirides on wõetud, raske on ja sinna on asju pandud, mida mõni wäljamaalkäija on näinud, ja seda kohe siis õpekawasse pani. (M. Martna (sd.): Teie lisasite weel juurde usuõpetuse.) Ikka Teil see usuõpetus walutab. Ma loen sellest seda wälja, et Teie omal ajal seda wäga raskesti õpсите. (M. Martna (sd.): Wastu tahtmist.) Noh, igakord iga koolipoiss, kes laisk on, seletab, et ta wastu tahtmist õpib. Teie kannatage ja oodake, ärge oma nooruse uudishimus ette rutake. Õpekawa on raske. Kooliõpetajad kurdawad, et nad ei suuda seda läbi wiia. Õpilastele teeb raskusi ühe ja teise aine õppimine. Lastakse palju raamatuid muretseda, mis sagedasti kehawadele õpilastele üle jõu käib. Ootasime, et meie kool õppimises ja tuupimises kergemaks saab. Seda meie ei ole mitte leidnud, waid see töökooli põhimõte, millest nii palju on kirjutatud ja mis täie õigusega ainukene põhimõte wast tulewiku koolis wõiks olla, et see siiski weel wäga kaugel on. Töökooli põhimõtet oleme näinud ainult selles, et meie lapsed noaga puust midagi wälja lõikawad, kuna teistes tundides ei ole suudetud õpetööd neile kergemaks teha. Ma olen endisi algkoolisid näinud, ma olen ise seal õppinud ja ma pean ütleva, et praegu mitmes kohas lastele palju rohkem üles antakse, kui enne, kodune töö neil palju raskemaks tehakse. Mis puutub matemaatikasse, siis on sellega asi õige halb, sest neid tunde on palju. Laps, kes kella 8—3-ni koolis on, tuleb koju ja kui tema tahab oma ülesandeid hästi ära õppida, siis peab tema vähemalt mõni tund nende kallal töötama. Minu arwates oleks pidanud haridusministeerium nägema juba siis, kui need õpekawad maksma pandi, et need elunõuetele ei wasta ja et see tuleks rewideerimise alla wõtta ja laste tööd tuleks intensiivsemaks ja elurõõmsamaks teha.

Edasi, meie keskkooli juurde minnes, peab ütleva, need on koolid, kus õppimine kõige suurem ja raskem. Kes ise keskkoolis on õppinud waremalt ja kes praegust keskkooli näeb, see peab ütleva, et praegune keskkool mitukorda raskem on, kui ta seda oli endisel Wene ajal. Haridusministeerium saatis uue ajutise õpekawa keskkoolidele tarwitamiseks ja kes wähegi keskkooli tunneb ja seal on töötanud, peab käed kokku lööma seda

õpekawa lehitsedes. Kui praegused kooliõpetajad tahawad keskkoolis seda kawa läbi wiia, siis on see wõimatu. Meil on tütarlaste koolides matemaatika mahutatud kawasse nii palju, et sellega on tungitud juba kõrgemasse matemaatikasse ja kui nemad seda tahawad läbi wõtta, siis seda kuidagi ei suudeta ja nad peawad kas wõi oma terve töö pooleli jätma.

Siis on meil weel keeltega niisugune korralagedus, et meil praegused abiturientid ei oska ühtegi wõõrast keelt täielikult. Nad peawad wõtma tundisid lõpmata, et kuidagi sellest raskest seisukohast wälja pääseda. Põhjuseks on see, et omal ajal oli neil Wene keel mõjul, siis wõeti Wene keel käest ära ja tuli Saksa ajajärk ja nõuti jälle ainult Saksa keelt. Nõnda siis ei ole see keelteteadmine meil puudulik mitte sellepärast, et nad ei suuda seda ära õppida, waid neid ei lasta seda ära õppida. Siis tuli Inglis keele ajajärk. Meil oli üks kõrgem isik haridusministeeriumis, kes eriti suur Inglis keele poolehoidja on ja siis tuli meie Inglis keele aeg. (M. Martna (sd.): Kas see härra Inglis keelt oskab?) Seda ma ei tea. Nii Teie näete, härra Martna, et (Wahelhüüe J. Piiskar'i (is.) poolt.) on wäga suuri asju ilmas olemas, mida meie kahekesi kokku ei tea.

Wõtame näituseks priima, 7. klassi, mida meil nüüd nimetati 10. klassiks, nüüd kutsutakse 4 ja missugused nimetused minul ja ka teistel sagedasti kipuwad sassi minema ja ma pean alati ümber mõtlema, missugusesse klassi ma nüüd satun. Wäikesed lapsed olid enne 1. klassis, korruga tuleb poiss koju ja ütleb, et mina olen nüüd juba 6. klassis ja nii on meil nende klasside nimedega üks suur segadus, niisuguses 7. klassis on oma 6—7 tundi päewas. Siis on weel haridusministeeriumi loaga lubatud wõtta eritunde, et ühes keeles tarwiliselt järele jõuda. On grupid loodud keele õppimiseks ja harjutamiseks, ning pealelõunat tahetakse ka mõni tund weel laulu harjutada, nõnda, et koolilaps saadab 10 tundi koolimajas mööda. See on liig.

Mis puutub ajaloosse, siis ütles mulle keegi, kes Moskwa ülikoolis käinud, et ülikooli lõpetajatelt ei ole rohkem nõutud, kui siin keskkooli lõpetajalt. Wäga raskesti nõutakse ka ladina keelt ja kesk-

koolis peavad lapsed 3—4 aastaga läbi õppima niisuguse programmi, nagu seda nõutakse ülikooli lõpetajate filoloogide käest. Kõik ladina keele klassikerid peavad läbi loetama ja terve ladina keele etimoloogia ja sintaksis peab olema läbi wõetud nende kolme-nelja aastaga. (J. Piiskar (is.): Need on asjad, mida meie kumbki pole teinud.) Meie oleme ühes, härra Piiskar, wähe teinud ja kui meie midagi ühes teeme, siis teeme meie ikka üksteise wastu ja nii peab see minu arwates jääma. Kui teie wõtaksite weel, lugupeetud rahwaesitajad, meie matemaatika õpeaine, mis eriti just tütarlastekoolis raske, siis peab tähendama, et keeltega saawad nemad weel ennemalt hakkama. kui selle raske õpeainega ja nõnda ainukene asi, mis abiturient koolist kaasa wiib, see on täiesti tapetud närwid ja suur pealiskaudsus. Kewadel olid ühes koolis lõpetajad oma närwidega nii otsas, et nad balderjani rahustuseks sisse wõtsid, ja kooliõpetajal hakkas pea walutama, sest nii kange balderjani lõhn oli klassis. Need on meie lapsed, kes sealt wälja lähewad niisuguste närwidega ja suur osa neist läheb ülikooli edasi õppima ja ühtlasi on need meie tulewased perekonnaemad, meie kodu loojad. Niisama on ka poiste koolis. Iga lastewanem, kes last kooli saadab, näeb, et temal palju rohkem on tarwis järeleitajaid ja raamatuid, kui wanal Wene ajal. Ja kooliõpetaja on sunnitud ise ka wanematele nõu andma, et nad wanemate klassi õpilastele järeltundide andjaid wõtaks, sest nad ei saa muidu seda kawa, mis neile on ette kirjutatud, läbi wiia, ja nende kohus on seda teha. See on minu arwates meie keskkooli kõigenõrgem külg. Niisuguseid kawasid saatis haridusministeerium alles oktoobrikuul, olgugi, et need ajutised on, ja ta pani oma minimaalse nõudmise juurde, siis tuleb sellega rehkendada, et see on maksimaalne nõudmine, et need, kes seda peawad õppima, ja läbi töötama, on koolilapsed, on meie oma lapsed. See nõudmine, et ühte wõõrast keelt peab põhjalikult mõistma, muidu ei anta luba lõpetada, on täitsa ülekohtune nüüd, kus koolitöö ammu juba alanud. Ei mõista õpilased ühtegi wõõrast keelt hästi ja nad arwawad, et lõputöö neil tuleb saksa keeles, siis püüab praegu igaüks, mis ta wõib, et wähemalt keele abil ülikooli pääseda, ja seal wäsinud inimene ei tea,

mis peale hakata. Ja see on see keskkool, millest meie lootsime, et see meie oma on, et meie lapsed seal töökooli põhimõttel rõõmsalt ja kergelt kõiki asju kätte saawad.

Ma läheks edasi ja kõneleks meie kooliõpetajatest. Ma ei räägi mitte sellest, kui palju meil kutseta kooliõpetajaid on. Haridusministri arwamise järele on 48% keskkoolis kutseta kooliõpetajaid. (M. Martna (sd.): Mis see on „ilma kutseta“?) Need on kooliõpetajad, kellel muidu ei oleks õigust õpetada aga nüüd seda sellepärast teewad, et teisi asemele panna ei ole. (M. Martna (sd.): Tähendab, nad on ikka sinna kutsutud.) Kindlasti on nad sinna koolimajasse kutsutud, aga neil ei ole kooliõpetaja ametikutset. Aga ma räägiks sellest, kuidas meie kooliõpetajaskond praegu töötab ja missugune muudatus meie kooliõpetajaskonnas meie kooli arenemiskäigul on tekkinud, ja mis wäga õpetlik näib olewat. Meie teame kõik, kui usuõpetus rahwahäälendamisele läks, mina tean eriti seda, kus ma hulka del koosolekutel usuõpetuse poolt kõnelemas käisin, et tihti leidusid usuõpetuste wastaste hulgas kooliõpetajad, teame wäga hästi, kuidas kooliõpetajate liidu juhatus selle küsimuse peale on waadanud. Teame, et tal ikka seisukoht selle wastu on olnud. (J. Piiskar (is.): Kas nüüd hakkate kooliõpetajate liidu seljas ratsutama?) Waadake, härra Piiskar, olen ma küll poisikesena ratsutanud, nüüd wanal päewil ei ratsuta ma enam, aga kui see Teid puudutab, kui ma kooliõpetajate liidust räägin, siis ma wõin ütelda, et ma sellest weel rohkem mõtlen kõnelda. Kui teist keegi läheb meie rahwakooli. — (Wahelhüüe äärmiselt pahemalt tiitwalt: Kus kirikukõrts jäi?) Mis teie siis seda nii taga leinate? Kommunist küsib, kus kirikukõrts jäi. Inimene mõtleb ja ei saa oma mõtteid mitte warjul hoida, waid ütleb neid kõwasti wälja. Ja kui teie meie kooliõpetajaskonda algkoolides waatate, siis teie näete, et tõepoolest seal suur muudatus on sündinud. Ma ei too teile mingisuguseid muid teateid ette, kui neid, mis mul endal olemas on. Seal on näituseks niisugune muudatus, et kooliõpetaja, kes õige kõrgel kohal seisis meie omawalitsuse asutuses, oli wäga wastu usuõpetusele teos ja sõnas igal ajal. Nüüd õpetab

ta ise usuõpetust. Tunnen ühte teist kooliõpetajaid, kes mulle awalikul koosolekul ütles, et „pagan“ on temale aunimi ja „kristlane“ häbinimeks. See õpetab nüüd ka usuõpetust. (M. Martna (sd.): Kas hästi wõi halvasti? R. Penno (as.): Saulusest sai Paulus.) Ma usun seda, et asunikust saab peremees, aga seda, et igast Saulusest Paulus saab, seda ma ei usu mitte. Mina tunnen kahte kooliõpetajat, üks nendest koolijuhataja ja teine liht kooliõpetaja; koolijuhataja oli üks ägedamatest usuõpetuse wastastest, ja teine on alati olnud poolehoidja. Nüüd aga, kus usuõpetuse õpetamine kooli tuli, wõttis koolijuhataja selle õpetamise oma kätte... (M. Martna (sd.): Waadake, kuidas Teie mammona waimu olete kooliõpetajatele õpetanud. A. Tupits (põl.): Kas see sots ei olnud?) Mina nii halwas arwamises meie kooliõpetajatest ei ole, härra Martna, kui Teie, et nad ainult mammona pärast kõike teewad, wast lihtsalt on see olupoliitika. Wõrumaalt on mulle räägitud, ehk õigeministri Walgamaalt, kuhu minu kodu nüüd kuulub, et seal on kooliwalitsuse juhatus pahempoolne ja kooliõpetajad pahempoolsed pahandawad selle üle, et see kooliwalitsus takistusi teeb selle aine õpetamiseks. Olin isiklikult sellel arwamisel, kui mulle etteheiteid tehti koosolekul ja öeldi, et ei leidu kooliõpetajaid, kes usuõpetust õpetama hakkaksid, kui seda sunnitaks. (M. Martna (sd.): Kes need olid, kes ütlesid, et õpetama ei hakka?) ... igal koosolekul räägiti sellest. Nüüd on niisugune muudatus sündinud. (M. Martna (sd.): See on suur moraalne wõit.) et usuõpetuse tunniandjaid küllalt on. Kui teie minult nüüd küsite, kuidas seda usuõpetust õpetakse, kas hästi wõi halvasti, siis pean ütleva, et seda hästi õpetatud ei ole. (J. Piiskar (is.): Härra pastorid on seda õpetanud, härra pastorid on need, kes on õpetanud.) Kuulge, härra Piiskar, ma ütlesin Teile juba ükskord, et jätke need pastorid ja papid rahule, nad ei käi Teie arwustamise alla. (J. Piiskar (is.): Ka Teie arwustamise alla mitte.) Kui Riigikogu liige arwustan ma neid, sest nad saawad riigikassast palka. Kui Teie mind arwustate, kui õpetajat, siis ütlen Teile, et ma väljaspool Teie arwustust seisan. Kui

mina rahwalt palka saan, siis wõib see rahwas mind arwustada, kes seda palka maksab ja minu kogodus ei ole Teid mitte siia saatnud oma esitajana. Ärge seda woli endale wõtke. (J. Piiskar (is.): Kuidas on lugu normaaltaludega?) Olete nii kui nii punasest erakonnast, ärge enam punasemaks minge. Normaaltaludest kõneleme weel, kui aeg tuleb. (J. Piiskar (is.): Ma kõnelesin kirikumõisa südame te normaaltaludest.) Kirikumõisa südameid Teie, härra Piiskar, näha ei saa.

Juhataja **K. Wirma** (helistab.) Palun kõnelejat mitte segada.

J. Lattik (kristl.): Kui Teie mulle külla tulete, siis näitan Teile. (J. Reesen (väljasp. rhm.): Usuõpetust koolides annate ikka teie.) Ikka, äga ega's ma igas koolis ei saa anda. Lugupeetud rahwasaadikud. Ma ei ütlen mitte, et meie terwes kooliõpetajaskonnas muudatus oleks, sest ma ei taha asja üldiseks teha. Neist, kes oma põhimõttele ustawaks on jäänud, pean ma igatahes palju rohkem lugu, kui neist, kes olude nõuetel igalepoole lähewad. Ma ütlen ainult, kui teie usuõpetuse tundide andmist elusse wiite, kuidas see meie kooliõpetajaskonna peale mõjub, kas see tõstab tema wäärtust ehk mitte. Kui meie ridades küsimus üles tõsteti, et haridusministri abi peab olema eriteadlane, siis olin mina alguses ise selle wastu. Ma ei näinud selles mingisugust elulist tähtsust, sest olin kindlas arwamises, et haridusministerium seda asja väga korralikult lahendab. Tegelikus elus seda nähes, mis meil tõepoolest sünnib ja mis meil tehakse usuõpetuse andmisega, pean tunnistama, et see koht siiski väga tarwilik on, kui tahetakse selle õpeaine üle kontrolli pidada. Kui teie seda kontrolli pidada ei taha põhimõtte pärast, et mida halwem, seda parem, siis on teine asi. Teame kõik, kuidas härra Annusson awalikult ütles, et kui usuõpetuse kooli wiite, siis te' alles näete, kui halvasti seda õpetama hakkatakse. Ma pidasin seda tol korral ainult ajakirjanduslikuks wõtteks, tõsiselt ma sellesse ei uskunud, et inimesed ühte ainet lähewad õpetama, mida nad ei oska ja mis neile külge kaswanud ei ole. Lugupeetud rahwaesitajad, ma ütlen, see on meie kooliõpetajaskonna kurbmäng.

Kes on meie kooliõpetajaid siiski nii kaugele wiinud, et nemad seda õpeainet enesele wastuwõetawaks ei tunnista ja siiski tarbekorral seda wõiwad õpetada. Meie wõime kindlasti öelda, et siin langeb süü teie kooliõpetajaskonna liidu juhatusse peale. Meie kooliõpetajate liidu juhatus andis alati oma hääle usuõpetuse kooli sissewiimise wastu. (J. Piiskar (is.): Kus õperaamatud on? Ja kus see töö on? Nüüd tulete süüdistama.) Härra Piiskar ütles, et ma olla maganud, aga ma ütlen Teile, härra Piiskar, et kui ma oleksin maganud, ei oleks usuõpetus mitte kooli wiidud. Nüüd olen küll wahel puhanud, sest see töö wäsitab.

Kui haridusministeerium hakkas kursusi korraldama, siis öeldi, et usuteadlased saboteeriwad ja ei wõta sellest tegelikult osa. Kui meile alati on etteheiteid tehtud, et meie tahame kooli üle walitseda, siis on see seisukoht, millele usuteadlased on asunud, igatahes õige, kui nad otsekohe mitte sinna ei lähe, kus neid ei taheta. Kui meie kooliõpetajate liidu juhatus weel pärast usuõpetuse kawa wastuwõtmist selle wastu töötas ja kui seesama kooliõpetajate liit meie kaswatuswiisi määraja on — õieti meie kooliõpetajate, mitte haridusministeeriumi, seda ütles üks rahwasaadik paari aasta eest, kes kooliõpetaja oli, siis on meil selge, kust sarnane arusaamine ja mõttewiis meie kooli on tulnud. See on õieti kurbmäng meie kooliõpetajate elus, mis kooliõpetajate liit kultiveerib. Ta tahtis kord ära keelata ka ametilitalitisi kooliõpetajale. Ja kui nüüd meie kooliõpetajate liidu juhatus põhimõtte järele tahab käia, mida „halwem“ seda „parem“, siis ei tõsta ta ka sellega meie lastekaswatajaid mitte kõrgemale, kooliõpetajad ei kuula enam sõna, õpetawad ainet, mille wastu wõideldi; kooliõpetajate liidu juhatus on kindralstaap, kelle taga ei ole sõjawäge. Tema alla kuuluwad soldatid ei kuula staabi sõna. (J. Piiskar (is.): Wõtke soldatid oma järele!) Kooliõpetajate liidu juhatus elab weel wanas usus, et Eesti kooliõpetaja peab alati poliitiline pahempoolne olema, seda on meil alati räägitud. Ja kui härra Piiskar minule kord ette heitis, et mina kooliõpetajate wastu olla wihaselt üles astunud, siis pean ütleva, et ma seda ka mitte kunagi ei ole teinud, ega ka täna ei tee kooliõpetajate wastu, waid sennise juhtimise wastu liidu poolt

ja kuidas neid on juhitud ja selle wiisi wastu räägin, kirjutan ja kõnelen alati. (M. Martna (sd.): Ilma tagajärjeta!) Härra Martna ütleb, ilma tagajärjeta, ma arwan aga, et ei ole mitte tagajärjeta... (M. Martna (sd.): Aga missugune, kas Teie olete rahul sellega?) ...mina ei ole sugugi nii arwanud. (R. Penno (as.) wahelhüüe.) Härra Penno, miks Teie mulle nii wastu olete? Ma ei ole täna sugugi nii kurjasti kõnelenud. (E. Jonas (is.): Kas see on eelarwes?) ...See on just eelarwes, sest riik selleks peab raha andma, nii siis näete, härra Jonas, et ma räägin asjust, mis Riigikogu wõimkonda käiwad. Ma saan sellest täiesti aru, et meil üks kaswatuslik kuukiri meie kooliõpetajate korporatsioonil peab olema, aga kui teie loete seda ajakirja, wast näituseks nr. 1, 3 ja nr. 8, siis peate tunnistama, ka teie härrad pahemalt poolt, et see ajakiri ei ole selle wääriiline, et ta seda häälekandja nime kannab ja kellele rahwaesitus oma toetust peab lubama. Lugege näituseks nr. 1. Ei ole nii poliitilist ajakirja teist olemas, kus niipalju sõnu leidub, mis on sihitud ristiusu kaswatusse wastu. Seal öeldakse, et usuõpetus on demoraliseeriw jne. ja seda kirjutatakse kõik pärast rahwahäaletamist.

Rahwahäaletamise, kui suure liikumise igatahes, ja tähtsa otsuse ka kaswatus-teadlikult seisukohalt waikib „Kaswatus“ ligilähedalt surnuks. See ei meeldi liidu häälekandjale. Ja seltskonna lähenemist koolile nimetab see leht sohiabieluks. Kas nii halwasti hindame tõesti oma seltskonda, et nii wõime kirjutada. Ja seda kirjutab leht, kes riigilt toetust saab. (W. Linnamägi (kristl.): Wäga õige!) Teaduslikku arusaamist ei ole palju, kõik tuuakse esile sihikindlalt alati täiesti eitawalt seisukohalt, pannakse asjad sisse, mis ühekülgsest walgustatud. Nagu rahwahäaletamise usuõpetuse asjus pidid nad ometi teadma, et usuõpetus kooli tuli ja nende kohus oli kirjutada küsimusest ja selgitada, mis teha tuleb ja kuidas kursuseid korraldada. (M. Martna (sd.): See eitarwitselehe ülesanne olla.) Noh, lehte loewad ometi need kooliõpetajad, ja neid huwitab asi. (J. Piiskar (is.): Härra Lattik kirjutagu selle kohta.) Härra Piiskar, kui mina nüüd oma artikliga tuleksin sinna, mis minu wana inimesega siis seal tehakse? Ei „Kaswatus“ mind

küll wastu wõtta. (E. Jonas (is.): Ega ta „Päewalehest“ kaugemale ei saa. M. Martna (sd.): Ja ta on ikka alles weel Asutawa Koguliige.) Jah, mina olin Asutawa Koguliige ja Teie, härra Martna olite ka seal, aga ma ei ole Teile weel tänapäewani seda ette heitnud. (Naer.) Ja kui mina ühes ehk teises lehes kirjutan, siis on see minu ajakirjaniku töö ja ei ole teil sellega midagi tegemist. (H. Bauer (kristl.): Ega „Päewaleht“ riigi poolt toetust ei saa. J. Piiskar (is.): Kas „Päewaleht“ ei ole toetust saanud? M. Martna (sd.): Ja Teie jaotate ikkanii ära: püha-päewal olete pastor jne. J. Luur (kristl.): Tooge wälja see paragrahw, mis näitab, et ta toetust saab. J. Piiskar (is.): Ta wõtab kaks palka: ühe saab Riigikogust ja teise saab Narwast koolinõunikuna.)

Juhataja **K. Wirma**: (helistab): Palun rahu!

J. Lattik (kristl.): Ma pean ütleva, et see rahwasaadikute waheline waidlus mulle wäga kasulik oli. Ma sain wett juua selle ajaga ja tarwitasin nii seda juhust wäga kasulikult.

Lugupeetud rahwaesitajad! Ma ei räägi „Kaswatuses“ sellepärast, et üht lehte maha teha. Ma olen juba korra ütelnud, et meil niisugust lehte tarwis on, aga ma ütlen, et see kaswatuslik kuukiri ei lähe, kui teda nii wälja antakse ja korraldatakse, ja nii kirjutatakse, siis peab küll igal maksumaksjal, kes riigikassasse maksma läheb, süda täis olema. (M. Juhkam (töer.): Mitte sügugi, olen rahul.) Teie, härra Juhkam, wõite seda küll. Aga ma pean ütleva, et niisugune leht, kessõimab, ristiusu õpetuse wastu töötab, ühekülgselt asja walgustab ja sellega tahab meie kooliõpetajaid kaswatada, et kui ta niisuguses sihis edasi töötab, siis temast küll suurt kasu olla ei wõi. See on minu arwamine selle lehe kohta, mille heaks riigi poolt summad antakse. Lugupeetud rahwaesitajad!... (Wahelhüüepahemalt poolt.) Mina olen, härra Johanson, wäga tõsine inimene. (Wahelhüüepahemalt poolt.) Teierääkisite praegu, härra Johanson, ja ütlete, et ei ole rääkinud. (M. Laarmann (põl.): Nii teeb ta ikka.) Minu arwates

peaks haridusministeerium rewideerimise alla wõtma kõigepealt meie praeguse kooli seisukorra. Arwustuse alla peab weel tingimata wõtma õpekawa algkoolides, ning töö, mida tehakse praegu keskkoolis. Seda peame meie tegema sellepärast, et meie oma lapsi niiviisi kaswatada ei tohi, kui meie neist närwilisi ja pealiskaudseid inimesi teha ei taha. Meie kooliõpetajate liidu juhatus, kes oma lehe jaoks riigilt toetust küsib, peaks neid wäärtusi ümber hindama hakkama, mis praegu enam makswad ei ole. Kui ta selles sihis edasi töötab ja teisi teid ei otsi, jääb tema ikkagi kindralstaabiks, kelle sõjawägi käsku enam ei kuula, waid teisiti toimetab. Lugupeetud rahwaesitus! Ma läheks edasi ja puudutaks paari sõnaga meie ülikooli. Meie ülikooli põhikiri tuleb warsti rahwaesituse arwustuse alla, sellepärast ei tahaks ma siin palju peatada. Ma tähendaks ainult selle asjaolu peale, mis meie ülikooli dotsendid meie üliõpilaskonna kohta ütlewad. Teaduslikkude tööde ettevalmistamine on nende juures wäga kannatanud just sellepärast, et nad sagedasti täiesti wäsinud inimesena ülikooli on tulnud. Nad esinewad teadmistega raskes programmis, millel kindel süsteem puudub ja ka millel sagedasti kindlat sihti ei ole. Meie nägime seda meie üliõpilastest, kes Prantsusmaa lütseumi läksid. Seal on programmi sisse wõetud mõned asjad, rohkem kui meil, seal nõutakse palju põhjalikumalt. Teisest küljest, kui neid programme wõrdleme, siis näeme, et seal ikkagi on kindel süsteem olemas. Meie õpilased ei saanud seal üksikutes õpeainetes kaasa minna, olgugi, et mõni neist wäga hästi prantsuskeelt oskas.

Meil tuleks tingimata keskkooli õpekawa rewideerimisele wõtma. Ülikooli kõrwal on meil tekkinud teine asutus — tehnikum. Sellest, austatud rahwasaadikud, tahan mina paari sõnaga rääkida. Meil on sellest juttu olnud, kas meie suudame oma tehnikumi wälja arendada kõrgemaks õpeasutuseks — politehnikumiks, kes meile akadeemilise haridusega elukutselisi inseneere annaks. Ühelt poolt on selle poolt oldud, teiselt poolt jälle sellele wastu waieldud. Meil saab wäga raske olema niisuguses täies ulatuses, kõigi osakondadega õpeasutusi awada ja neile wastawaid õpejõude leida, kes valmistaks meile wilunuid ja häid inseneere. Meie leiame seda ka oma naabrite lät-

laste juures, kes kõik oma kõrgema hari-
duse ühe asutuse ümber on koondanud,
sest kahte oleks neilgi raske üles pidada.
Mulle öeldi, et meie politehnikumis kõi-
gest kolm kutsega professori dotsenti on,
kuna teised ainult õppinud inseneerid on.
Ma räägin seda sellepärast, et meie Waba-
riigi Walitsuse tähelepanu juhtida selle
peale, nende meie kahe õpeasutuse peale.
Kas tõesti need kaks suurt akadeemilist
asutust meie rahwale üle jõu ei käi ja kas
tõesti suudame meie politehnikumi, tema
täies ulatuses ülewal kanda; see on
wäga tõsine küsimus, mida kaalumise alla
peaks wõtma. Edasi läheks ma meie
sotsiaal- ehk töö-hoolekandeministee-
riumi juurde, mille juures lühikest aega
peataksin. Mind huwitab peasjalikult
hoolekande külg selles ministeriumis.
Meie teame, et hoolekandeministerium
oma täies sotsiaalses kujus meil ei ole
mitte olemas ja ei ole weel wälja kujune-
nud selleks; see ministerium on alles
uus. On hulk seadusi, mis selle ministee-
riumi wõimupiirkonda käiwad, alles teos-
tamata, sest minu teada anti need Waba-
riigi Walitsusele alles hilja aja eest ära.
Ministerium ise oma kaugemaleulatawate
sihtjoontega seisab meile weel tükk maad
emal, see on nii ütelda, üks meie täiesti
uus aparaat riigielus, sest senni seisib
suur osa sotsiaal tööst, nagu wanade wiletsate
toetus üksikute eriorganisatsioonide,
seisuste ja omawalitsuste käes, ka
kirikud toetasid sotsiaal tööd. Meie
teame, kui halwasti meil wanade, wigaste
eest hoolt on kantud, teame, et wanad
Wene semstwod neid asju palju paremini
korraldasid, kui meie omawalitsused. Kas
on nüüd kõik korras? Kui töö-hoolekan-
deministerium ühe ehk teise seadusega
tuleb ja asja hakkab korraldama, siis on
see asi wõõras ja tundmata weel meie
omawalitsuse asutustele. Nad ei ole
weel osanud süweneda, waid katsuwad
igalpool käia endise wana süsteemi järele.
Lugupeetud Riigikogu liikmed, praegusel
ajal on õieti meie wäsinud jõudude ja wa-
nade reserwide seisukord lõpmata wilets.
(M. Martna (sd.): See on õige.)
Mul on juhtumisi olnud, kus ma pean ise
inimesi saatma ühest kohast teise, kes tu-
lewad abi paluma, küll wallanõukogu-
desse, sealt maakonnanõukogu teatawa-
tesse osakondadesse ja sealt ikka edasi,
saawad aga lõpuks wastuse, et meil ei ole
krediite, meie ei saa krediidi puudusel
teile abi anda. Nüüd on aga töö-hoole-

kandeministeriumi eelarwest maha kus-
tatatud mitmed miljonid, mis olid määra-
tud abiandmiseks wanadekodude ja laste-
kodude sisseseadmiseks, sellest on kahju,
seda tuleb aina kahetseda. Need summad
on maha tõmmatud ja ma ei oska sele-
tada missugustel põhjustel. Nende sei-
sukord on ütlemata wilets, nendel töowõi-
metutel inimestel. Mina tean linna waes-
temaja, see on wilets onnikene, kuhu
wastutahtmist sisse lähed. Seal pes-
takse neid wanakesi, wist 70 inimese üm-
ber, toobris, kuhu neid üksteise järele
sisse aetakse. Nimi on nüüd muudetud
— endise waestemaja asemele nimeta-
takse seda wanadekoduks, ja see on kõik,
mis seal tehtud. Mina ütlen, et sotsia-
alne töö on wäga raske töö, ja pealegi
meil, sest ei ole meil ka wilunud inimesi,
kellele oleks kannatust, tahtmist ja püüd-
mist. Wiljandis on haigemaja, kus kõige-
raskemad haiged, idioodid põewad, kelle
arstimine ja kellega ümberkäimine palju
kannatust nõuab. On see ju üks muste-
matest ja raskematest tööddest. Seal ei
saa aga krediidi puudusel üht kui teist
uuendust teha, mis wäga tarwilik
oleks, sest ei ole raha. Kui siin summa-
sid keelatakse, siis ei saa mina tõepoo-
lest sellest aru. (J. Tõnisson (rhw.):
Ega siis ometi waestemajale
wõi laenu anda.) Mina ütlen, et
meie sotsiaal küsimus on söödis. Need
asutused, kes waremalt toetust andsid,
on sagedasti waeseks jäänud ja nüüd
need wanad reserwid, need wanad ini-
mesed, keda siia ja sinna pillutakse, nende
jaoks peaks meil ometi raha leiduma, sest
kui meil selle jaoks raha ei jätku, siis ei
suuda ka krediidid teisel kuidagi mõjuda,
sest rahwast hinnatakse ometi ka selle
järele, kuidas ta hoolt kannab wiletsate
ja jõuetute eest. Ja mina soowiksin küll
näha, et see summa, mis maha on tõm-
matud, tagasi saaks eelarwesse wõetud
wanade- ja waestekodu korraldamiseks.
Ma terwitan seda, et on lubatud wäikeste
laste, rinnalaste jaoks, ma ei mäleta õieti,
wist 25 miljonit, kodu asutamiseks. See
on jällegi üks hädapärasemalt tarwilik
asutus. Wäikeste lastega käiwad inimesed
Petserist kunni Tallinnani raudtee
peal ringi, emad, kes kodust ja perekon-
nast wälja on aetud, et lapsi kuhugi ma-
hutada. Nemad ei tea kuhu minna. Mina
tean Wiljandimaal ühte juhtumist, kus
noor ema lapsega, kes kodust wälja ae-
tud, wiljarõugu all mitu ööd mööda saa-

tis, kunni head inimesed teda sealt leid-
sid ja ulu alla wiisid. See on üks lõika-
wam ja palawam küsimus, mille peale
meie peame rõhku panema ja mille jaoks
meie peame raha leidma, samuti meie wa-
nade tööwõimetute reserwide jaoks.

Üks wäike märkus oleks minu poolt
meie kohtuministeeriumi kohta. Saksa
esitaja oma kõnes tähendas juba siin, et
meie kohtuministeerium tööd teeb —
seda aga wäga aeglaselt. Mina pean üt-
lema, austatud rahwasaadikud, et meie
kohut meie rahwa täiesti oskab hinnata,
samuti kui ka seda tööd, mida meie koh-
tus tehakse. Ja tõepoolest tehakse tööd
wäikestest kohtutest kunni Riigikohtuni,
aga see tempo, kuidas meil asju aetakse
tööjõudude puudusel, see wõib ükskord
meie kohtule raskeks hoobiks saada ja
sellepärast ei peaks küll nende krediitide
wastu ka keegi olema, kui meil kohtunik-
kude arwu tahetakse suurendada, mille
järele ka tarwidus, sest et protsesside
arw suur. Õigusemõistmise alal ei tohi
inimesed kuude ja aastate kaupa oodata,
sellepärast, et ei ole ametnikka. Selle-
pärast krediidi suurendamist seal toetak-
sin mina omalt poolt tõsiselt.

Kõike kokku wõttes, lugupeetud rah-
waesitajad, ei tahtnud mina puudutada
mitte selleks meie hariduspoliitikat, meie
wiinaküsimust ja sotsiaal küsimust, et ain-
ult arwustada ja maha teha seda tööd,
mis seal siimaani on tehtud. Waid
minu ülesanne tahtis olla omalt poolt
kaasa aidata pilti joonistada, et ta selgem
oleks, pilti, mis kujutab meie ligikaudu 7.
miljardilist eelarwet. Mina pean alati
omaks kohuseks sellest kõneleda, mida
ma õigeks ja tõeks pean.

E. Weberman (rhws. w.): Wäga
austatud Riigikogu liikmed! Pärast neid
asjalikka kõnesid, mis mitmed minu eel-
kõnelejad on meile esitatud eelarwe pu-
hul siin pidanud, ei ole minul tarwidust
üldiselt eelarwe juures peatada. Siiski
tahan teha mõned märkused eelarwe
kohta, peajasalikult kahest seisukohast
välja minnes. Esiteks lühidalt silmit-
seda seda wäljamineku osa, mis 40% ehk
weel rohkemgi meie eelarwest täidab:
see on mitmesugused kulud ametnikkude
— riigiaparaadi peale. Mitmed eelkõne-
lejad on seda küsimust mööda minnes ni-
metanud. Meie riigiaparaat on kahtle-
mata liiga suureks paisunud. See on aja-
loolise arenemise seisukohast waadates

täiesti arusaadaw. Meie riik loodi sõja-
keerus, kus meil tuli mitte ainult wälis-
waenlastega, waid ka enamlastega wõi-
delda. Sel ajal tulid makswateks seadus-
teks wõtta Wene seadused, niisamuti tuli
ka riigi ametkondade loomisel käia para-
tamata Wene eeskuju järele. Selle järele
tekkisid meil mitmed ametkonnad, pufk-
tipealt samal wiisil, samal kujul ja teine
kord ka samas suures, nagu need olid
Wenemaal, kui see mitte weel halwem ei
olnud. Nüüd on juba küllalt aastaid
mööda läinud, nii et meie peaks asuma
tõsiselt selle küsimuse lahendamise
juurde. Suur osa sellest meie riigi eelar-
west, mis läheb ametkondade ülewalpi-
damise peale, wõidaks kasutada otstar-
bekohasemalt ja wõib olla, weel wähe-
mate kuludega. Meie riigi tulewa aastate
korraliste kulude üldsumma on, nagu lu-
gupeetud Riigikogu liikmed teawad,
5.000.654.000.—. Palgad seal hulgas ühes
ametsõitute ja päewarahadega ja teiste
palkade hulka kuuluwate summadega tee-
wad wälja 2.330.000.000.— ümmarguselt
wõttes. Kui sarnane suur raske aparaat,
mille ülewalpidamine niisuguseid äärmi-
selt suuri kulusid meilt nõuab, kui selle
aparaadi tegewus oleks täiesti rahulol-
daw, kui tema wastaks meie riigi ja
rahwa üldhuwidele, nende majanduslik-
kudele huwidele, siis ei lasuks tema mitte
nij suure koormana meie eelarwe peal,
siis oleks see sellega õieti tarwitatud.
Kuid nagu juba muuseas härra Tõnisson
oma eelarwe-kõnes nimetas, on see
summa, mis meil riigiaparaadi ülespida-
miseks kulub, liiga suur, ta on üle 40%
meie eelarwest.

Kui praegune walitsus ametisse kut-
suti, siis meile esitatud deklaratsioonis
teatas walitsus, et walitsus saab täie
teadmise oma eelkäijate tööd jätkama.
Noh, selle juures kahelda ei tule, seda on
tehtud täie teadmiselega. Kuid seal oli ka
weel öeldud, et walitsuste ja ministee-
riumide asutusseadused tulewad esimeses
järjekorras läbi waadata ja nende koos-
seisuseaduse eelnõu lõpuküsimus otsus-
tada. Ma saan ju aru, et see on suur kü-
simus ja seda ei saa mitte teha poole
aasta, wõi paari kuuga, kuid tulewa-aas-
tase eelarwe kokkuseadmisel oleks pida-
nud see kokkuhoidmise põhimõte kind-
lasti mingisugustki wäljendust leidma.
Asjata on olnud need mitme ja mitme-
kordsed meeldetuletused Riigikogu kõ-
netoolilt, et walitsus peaks wõimalikult

riigiaparaadi koondamise ja asjaajamise lihtsustamise poole püüdma. Täna-aastane suur defitsiit oleks seda pidanud iseäranis kohustama. Minu lugupeetud eelkõneleja, härra Lattik, märkis juba ära, missugused on täna-aastased kärpimised. Need kärpimised väljenduvad muuseas selles, et wanadekodude eelarwetes on teatud summad maha arwatud. Kuid tagasi pöörates selle küsimuse juurde, mille kohta ma märkuse tegin — walitsuse aparadi koosseisu kohta — peaksin ütleva, et siin palkade suhtes wiletsad olud walitsewad, peab ütleva, et ametnikkude palgad oma suuremas hulgas ei wasta mitte elatismiinumile. Palgad on wäga wäiksed. Kui waadata tabelit, mis näitawad palkade suurust meie ametnikkude juures, siis näeme, et õige suur, wõib ütelda kõigesuurem hulk ametnikka saawad palka nii umbes 4 ja 5-e tuhande ümber. Arusaadaw, et sarnase palgaga on äärmiselt raske üksikul ametnikul ära elada, kuna perekonnaga inimesel see täiesti wõimatu on. Õieti on palkade wähesuse järeltööd töö produktiivsuse langemine. Inimene peab kõrvalt teenima kas õhtuste tööde läbi, ehk teisel teel omale eluülespidamist leidma. Kes seda mitte ei suuda wõi tööpuuduse pärast kõrvaltööd ei leia, need langewad meelehärma, kaotawad usu Eesti sisse ja see on põhjuseks, miks kommunistid sel walimisel rohkem häält on saanud, kui enne. Ühe sõnaga ametnikkude kiht on linnades meeleäraheitmisele wiidud wäikeste palkade tõttu. Kui waatame eelarwe seletuskirja seda osa, kus walitsus olla kokkuhoidmist püüdnud saawatada koosseisude mõttes, siis näeme, et see kokkuhoidmine on tehtud, nõnda ütelda, rööpaseadja kulul. Näituseks põllutööministeeriumi eelarwes on kokkutõmbamine tehtud 38 inimese wõrra, mis wõimalik oli metsawahtide wähenemise tõttu. Waadake, metsawahid on need, kelle arwu wähenemine, aga et oleks metsahärrasid wähenemine, seda meie ei näe. Ma wõtsin põllutööministeeriumi näiteks sellepärast, et selle seletuskiri mulle silma puutus, kuid sedasama wõib öelda ka teiste ministeeriumide kohta. Ka siseministeerium on koosseisude wähenemise ette wõtnud ja nimelt piiriwalwe walitsuse telefonistide ja montööride arwel ja nimelt sel teel, et telefoni korraldus üle wiidi posti-peawalitsuse alla. Samal ajal loeme eelarwe

juurde lisatud seletuskirjast, et juba 1923 a. eelarwe puhul on määratud palju kõrgemad palgad raudteeametnikkudele, see tähendab kõrgematele ametnikkudele, ja see olla teistes asutustes nurinat tõstnud. See põhimõte, mis walitsus ametisse astudes oma deklaratsioonis üles seadis, et palgad tulewad ühtlustada ja koosseisude seadus tuleb wälja töötada ja teostamata. Juba eelarwe-kommissjon oleks pidanud seda enam-wähem arwesse wõtma, kuid ka seal ei olnud näha soowi kokkuhoidmise poole, ei olnud näha, et oleks hoolt peetud waesemate kihtide ja vähemapalgaliste eest, nende olukorra tõstmiseks. Eelarwe seletuskirjas räägitakse teatud kokkuhoidmistest ja kärpimistest, kuid missugused need kärpimised, seda tõin ma juba ette. Sellejuures ei ole suurem osa ametkonde vähematki soowi awaldanud tõsisele kokkuhoidmisele asumiseks.

Ma peatuksin ühe meie kõigesuurema ministeeriumi — teedeministeeriumi juures lähemalt. Nagu teate, on teedeministeeriumi kulud meie eelarwes kõige suuremad, isegi suuremad sõjaministeeriumi kuludest. Kuidas on siis see ministeerium konstrueeritud, kui teda wõtta kui riigi-aparaadi tähtsamat osa. Eespool juba nimetasin, et meie terve riigiaparaat on peaaegu äratõmme Wene aparadist, isegi asutuste nimetused on ainult tõlgitud, näituseks peawalitsused = „Glawnoe uprawlenie“. Meie oleme endisest Wene riigist eeskujuga wõtnud ja ei ole mitte oma tähelpanu Ida asemel Lääne poole pööranud, sest Läänes on riigiasutused sootu teisiti konstrueeritud. Ma wõtaksin teedeministeeriumist näitena raudteewalitsuse. Selle kohta wõiks öelda, et see on äratõmme endisest põhjalääne raudteewalitsusest — Uprawlenie sewero-sapadnoi shelesnoi dorogi —. Meie raudteewalitsuses on need samad osakonnad, mis sellelgi olid. Niisugused olid ka nendele wastawad osad. Mõnel puhul weel laiemal alusel. Mis oli siis see nõndanimetud põhja-lääne raudtee wõrreldes meie Eesti raudteewõrguga? Põhja-lääne raudteede pikkus oli 3500 wersta, kusjuures suur hulk ühenduspunkte, suuri sõlmi, kui seda olid Peeterburi, Warssaw, Wirbale ja Riia ning Tallinn. Peale selle käis see tee läbi weel sarnastest sõlm-punktidest, kui seda olid Pihkwa ja Düna-burg. Kõik see suur raioon kuulus põhjalääne raudteedewalitsuse alla. Selle põh-

ja-lääne raudteewalitsuse eesotsas olid ülem ja kaks abi. Ma ütlesin raudteede pikkuse kohta, et põhja-lääne raudtee pikkus on 3500 wersta, kuna meil Eestis on ta waewalt 1000 kilomeetrit. Suuri punkte, nagu neid oli palju põhja-lääne raudteel, on Eestis ainult üks, nimelt Tallinn. Ja meil on raudteeülemal samuti 2 abi, samuti, kui suurel põhja-lääne raudteelgi. Kuid peale selle kahe abi on meie raudteewalitsuses veel välisühenduse inspektor — wõi nimetatakse teda teisiti, siiski wist välisühenduse inspektor —. Siis veel iseäraline käskudetäitja inseneer ning wanemad ja nooremad rewidendid. Ühe sõnaga terve kõrgemate ametnikkude wõrk, mis põhja-lääne raudteewalitsuses sel määral puudus. Põhja-lääne raudteeosakondadel olid ülemad ja nende abid, tehniliste jaoskondade juhatajad. Meie raudteewalitsuse osakonnad on samasugused nii nimele kui arwu poolest. Näituseks tee- ja ehituseosakonnas oli põhja-lääne raudteel juhataja ja kaks tema abi ning kolm inspektorit, seega kokku 6 inseneeri. Meie raudteewalitsuses on osakonnaülem, tema abi, tehniline osakonnaülem ja kolm inseneeri, seega ka kokku 6 inseneeri. Täielikult koosseisu mõttes see sama, selle peale waatamata, et tee ulatus on palju vähem. Põhja-lääne raudteewalitsusele allusid 27 osakonda — distantse — meil aga 6, kuid kõrgemate ametnikkude koosseis on ühesuurune. Nendel oli, nagu ma nimetasin suuri sõlmjaame korraldada 6, meil aga ainult 1 ja nimelt Tallinn. Nii on siis sellel tee- ja ehituseosakonna ülemal 6 ja osakondades 6 inseneeri ning 6 jaoskonna ülemat nii ütelda kontroleerimas. Ma ei hakkaks peatama ka teiste osakondade juures raudteewalitsuses, nimetaksin wast, näituseks warustuse osakonda. Seal on samuti ka osakonnaülem. Enne oli sellel 1 abi, nüüd on kaks abi. Wastawalt, ennem wõiks ütelda mittewastawalt, suurendatakse osakonna ametnikkude hulka, selle peale waatamata, et tegewus ise mitte ei suurene. Raudteewalitsuse warustuse osakonnast wõiks veel wäga paljugi rääkida. Seda tuleb teha eelarwe arutamise puhul eelarwe-komisjonis. Mina arwan siin selle üleliigseks, kuid ühest asutusest riigiaparaadi laiendamise sihil on teedeministeerium iseäranis silma paistnud, see on nõndanimetatud inspektorite instituut. (M. Juhkam (tõer.): Kas mujal minis-

teeriumides ka?) Wäga wõimalik, et seda tahetakse ka teistes ministeeriumides sisse seada. Aga iseäranis lopsakat tegewust on näha teedeministeeriumis. (Teedeministri kohusetäitja O. Amberg: On ka tarwis!) Mul on wäga üllataw kuulda, et härra Amberg nii lühikese aja jooksul sellele otsusele on tulnud, et inspektorite instituut tarwilik on. Mina isiklikult kahtlen selle juures. Seda ei ole ka Lääne-Euroopas. (Teedeministri kohusetäitja O. Amberg: Teie ei tunne siis Lääne-Euroopat! Wahelhüüe põllumeeste poolt: Härra Weberman on üliinimene!) Ei, mu härrad, ma ei ütle isegi oma eriala kohta, et ma seda ülitäielikult tunneks, nii kuidas Teie arwate. Nende andmete järele, mis mul olemas, wõib rääkida asjadest, mida ise mitte näinud ei ole. (J. Holberg (põl.): Härra minister on rohkem tuttav selle asjaga.) See laiutamise tung, mis teedeministeeriumis iseäranis silmapaistew on, on muuseas, nagu ma ütlesin, siin maad leidnud inspektorite instituudi asutamise näol ja nagu endine teedeminister, härra Ipsberg, tänawu kewadep, wõi oli see enne, ma ei mäleta, ajalehe interwjuu teatas, et inspektorite instituut asutatakse selleks, et ministril oleks silmad kohtade peal olemas. Nii et inspektorite instituut asutatakse selleks, et ministril oleksid silmad igalpool. Kuid meie oleme näinud, et teinekord üks neist kinni pigistatakse. Mis on siis inspektorite instituut? Nagu teie teate, mu härrad, et ministeeriumid ülewalt alla jagunewad sarnaselt: ministeeriumi keskasutus, minister oma abi ja kantseleiga ja siis ka peawalitsus ehk osakonnad. Kus ministeeriumis on peawalitsus, siis on seal peawalitsuse ülem, kes allub otsekohe ministrile ja tema abile. Kus peawalitsuse nimetust ei ole, seal on wastawate õigustega osakonnad ja osakonnaülem allub jälle otsekohe ministrile ja tema abile. Teedeministeeriumis leiti tarwiliku olewat veel peawalitsuse ja ministri abi wahel asutada uus instants ning peawalitsuse ülemad eraldati sellega ministrist ja tema abist. (J. Holberg (põl.) hüüab midagi wahel.) Ma wõin Teile iga teedeministeeriumi osakonna kohta andmeid tuua. (J. Holberg (põl.): Posti-telegraafi osakonna kohta ka?) Wäga hea mee-

lega, kui soovite, siin ma tahtsin ainult iseloomustawaid jooni tuua. Nii on siis teedeministeriumis nüüd asutatud kõrgepalgaliste inspektorite kohad, millede olemasolu „interwjuu“, mida ma nimetasin, millegi muuga tõendada ei saa, kui et minister arwab, et talle on koha peal silmi tarwis ja selleks asutab uue instantsi. Kuid loogiliselt seda tõendada on väga raske. Nii on meil asutatud teedeministeriumis maanteede, weeteede, õhu-, kerge- ja raskejõuwankrite jne. ning posti ja telegraafi inspektorid. Samuti on ka meriasjanduse peawalitsuse ning ministri wahale asutatud peainspektor, siis sadama inspektor, masinate inspektor, kes siis juba meriasjanduse peawalitsuse ülema ja ministri wahelise instantsi moodustawad. Need inspektorid tegutsewad kõrgema wõimu wäljendajatena, ilma et nende wõimupiirid ja wastutus seadustes kusagil ette nähtud oleks. Waat, selles seisabki üks meie riigiaparaadi laiutamise iseloomustaw joon. Meil oli 1923 aastal wiis inspektorit teedeministeriumis ametis, kuid praegu meile esitatud eelarwes on neid juba 8 ette nähtud ja nende palga üldsumma teeb wälja 2 miljonit. Waadake, härra Amberg, see on umbes see summa, mida härra Lattik rääkis, mis maha kärbiti ja puudub wanadekodudel. (Teedeministri kohustetäitja O. Amberg: Ma Teile näitan, kui palju posti peawalitsus puudujääki toob.) Ma wõin Teile ise ütelda, et posti-peawalitsus on üks nendest peawalitsustest, mis riigile defitsiiti ei too. (K. Kornel (rhw.): Kust maailma osast seda kuulnud olete?) Ma ei räägi praegu mitte maailmaosadest, kuid teedeministeriumis on postivalitsus see osa, mis praegu puudujääki ei anna. Ma räägin teedeministeriumi osakondadest ja tahtsin alla kriipsutada inspektorite instituuti, millel puudub seaduslik alus ja mis meile esitatud eelarwe weel suuremaks teeb kui see warem oli. (Teedeministri kohustetäitja O. Amberg: Hoiab 70 miljonit kokku. — M. Laarman (põl.): Kas Scheeli pank ka puhaskasu jätab?) Ma arwan, et teie meestel peab see tuttawam olema, mina ju seista Scheeli panga vastu, nagu teie räägite. (Wahelhüüe paremalt poolt: Teie olete ju seda läbi waadanud.) Ei, see ei ole minu ülesanne. (Wahel-

hüüe paremalt poolt: Mis see oli, kas Zizikow wõi Tshitshikow?) Seda küsige härra Westeli käest, tema teab seda hästi. Härra teedeministri kohustetäitja lubas faktilise märkusena teatada, milleks tal inspektorite instantsi tarwis on ja ma jään seda hurwitusega ootama. Igatahes, loogiliselt mõeldes on see täiesti ülelligne asutus. Kui teil on osakondade, wõi wastawate ametkondade juhid, kui teil on ministri abid, mispärast loote siis weel nende wahel uued instantsid? (Teedeministri kohustetäitja O. Amberg: Ma ütlen Teile seda pärast.) Ma ootan heameelega ära, kuid lubage, härra minister, et ka mina jätkan ja lõpetan. Kui peawalitsuse ja ministrite abide wahel senni ja suuremas osas ministeriumides ka tulewaaasta eelarwes inspektorid ette nähtud ei ole, siis on see arusaadaw, sest et iseäranis meie wäikese riigi walitsuse aparaadis instantside arwu suurendada mitte tarwis ei ole. Ja kui seda sisuliselt tarwis peaks olema ja kui inspektoritel tõesti palju tegemist on, siis kaotage peawalitsuse ülem ära. Kui meie ühelt poolt wäljaminekuid suurendame, siis peaks teiselt poolt niiwõrra vähendama. (Wahelhüüe: Teie ei tea, mis otstarbeks Teie räägite.) Mina räägin kokkuhoidmisest, et sellega ühtlasi ka walitsuse aparaadi lihtsustada. (M. Juhkam (töer.): Ka wist selleks, et ministril kergem oleks.) Teile ütles Teie parteisöber, et eelarwe-kõnede sihiks on selgemat pilti maalida sellest, milles see 7 miljardit seisab, mida meie peame mitu ja mitu korda pihus ümber weeretama enne, kui meie teda julgeme wälja anda ja iga rahwasaadiku kohus on sel puhul tähelepanu juhtida selle ehk teise osa peale, kus kokkuhoidmist leida wõiks. Kui Wabariigi Walitsuse deklaratsiooni peale waatamata meile on esitatud eelarwes uued instantsid ilma seadusliku aluseta, mis miljonid tarwitawad ja mis otsarbekohased ei ole, siis tuleb küsida, mis jaoks seda kõike tarwis on. Kui mitte muul, siis kokkuhoidmise põhjusel peawad ära kaotatud saada.

(Koosolekut hakkab juhutama esimees J. Tõnisson.)

Need uuenduskawatsused, mille kallal niisugused inspektorid töötawad, nagu hiljuti ajakirjandusest lugeda wõisime,

seisawad väga tihti niisugustes asjades, mis juba wastawates peawalitsustes arutamisel on olnud ja wastawad ettekanded teedeministrile ennem tehtud on. Ma nimetaksin muuseas selle kohta seda, et posti-telegraafi peawalitsuse inspektor oma uuenduskawatsuses on mõelnud posti peawalitsuste lahtiolemise aega piirata kunni mõne tunnini päewas. Ajakirjanduse andmete järele on ka teada, et need uuendused wiivad selle poole, et telefoniabonentide arw maal vähemaks jääks, sest kui on telefoni ja posti töötamise aeg maal piiratud, kui telefonijaama lahtiolemise aeg lühem, siis muidugi piirub ka töötawate telefoniabonentide arw.

Ka teiste teedeministeeriumi peawalitsuste juures olewad inspektorid ei ole midagi positiivset andnud sennise tegewuse järele, — ma ei ole nendest muud kuulnud, kui seda, mis härra Amberg praegu ütles, et nad 70 miljonit olla riigile puhaskasu toonud. Kui see nii on, siis wõib ju teisele seisukohale asuda. Aga ma kahtlen sellejuures, kas minister meile seda tõendada saab. (K. Kornel (rhw.): Oodake ära, küll ta wastab.) Meie oleme terve aasta oodanud. Selle järeldusena on nähtawasti minister otsustanud 5 asemele kaheksa inspektorit ametisse määrata. Wist küll arwatakse, et tähendab, kui 5 tõi 70 miljonit sisse, palju siis kaheksa toowad. (J. Piiskar (is.): Paneme neid hulk ametisse, siisei ole maksusid üldse tarwis.) Kuid see instituut maksab meil 2 miljonit marka aastas, rääkimata weel igasugustest muudest kuludest, nagu wäljamaale komandeerimised, ületunnitööde tasu, eriülesannete tasu jne., mida inspektoritele antakse igasuguste uuenduste wäljatöötamise puhul. Ma nimetaksin paari sõnaga just nende wäljamaale komandeerimist. Mitte ainult üksi teedeministeeriumis, waid ka teistes on see wiimasel ajal moeks saanud, et iga kõrgem riigiametnik tingimata ükskord aastas wäljamaale sõidab „õpereisile“. Põhimõttelikult on see ka õige, peab ehk mõnel puhul wäljamaal puhkust wõtma, peab tutwunema wäljamaa oludega, kuid tuleb ikkagi väga ettevaatlikult talitada nende komandeeritawate ametnikkude arwu, kui ka nende kvaliteedi suhtes ja et läheksid sinna inimesed, kes seal midagi ka tõesti õppida wõiksid. Meil aga komandeeritakse väga tihti wäljamaale inimesi, kes ei tunne selle maa keelt,

kuhu teda komandeeritakse. Teedeministeeriumist on komandeeritud ametnikka, kes on algkooli haridusega ja kes on siiski suurte wastutusrikaste kohtade peal, kus peaks inseneer olema; ja mitte sellepärast, et meil inseneerisid wähe oleks, neid on meil küll. Aga kui ma ei eksi, siis on warustusosakonna juhataja algharidusega isik, wõib olla, küll väga asjatundja. Ja kas oli see warustusosakonnast wõi mõnest teisest osakonnast, kust raudteewalitsuse poolt mõni aeg tagasi wäljamaale komandeeriti isik, kes ei tunne keelt ja ei wõi ka põhjalikult seda asja tunda, mida ta õppima oli läinud ja tundma peaks. Tihti sõidetakse riigiametnikkude poolt mitu riiki läbi ja enamalt jaolt kujuneb niisugune komandeerimine lõbusõiduks. (Teedeministri kohusetäitja O. Amberg: Igaüks annab aru omast tegewusest.) Ma tahaksin selle peale just tähelepanu juhtida. (J. Holberg (põl.): Seal on postikonwerentsid.) Ja sinna on wist ka üks inspektor sõitnud, kui ma ei eksi. (J. Holberg (põl.): On tarwis!) Kuigi niisuguste sõitude tegijad oma sõitudest ja muljetest aru annawad, siis niipalju, kui sennini on ajakirjanduses nende kohta ilmunud, — neid on väga ohtralt interwjuueeritud — on need aruanded äärmiselt pealiskaudsed ja riigiparaadi ning elu korraldamiseks nendest mingisugust järeldust teha ei saa. Tuuakse ette sarnaseid pealiskaudseid andmeid, kuidas üks wõi teine asi wäljamaal korraldatud, wäljawõtteid nende seadustest, kuid selgust selle kohta on wõimatu saada, mikspärast üks wõi teine asi nii- ehk teistsugusena on kujunenud, seda ei suuda suurem osa neist lõbureisijatest mitte wäljamaa oludest ära seletada ja Eesti olude kohaselt ümbertöötult soowitada. Härra Holberg nimetas siin meile postikonwerentsi. Minu teada wist oli sinna saadetud posti peawalitsuse inspektor Jalajas, üks neist „ministri silmadest“. Tema oli kolmeks nädalaks sinna komandeeritud. Ta käis Itaalias, käis Prantsusmaal, käis Belgias, Hollandis, Lätis ja eelmisel suwel käis ka Saksamaal, Daanis ja Rootsimaal. Nagu näete, on praegu väga wähe Euroopas nurke, kus see härra mitte käinud ei ole. Missugused olid siis ta reisi tagajärjed? Ajakirjanduse esitajatele anti täielik informatsioon, millest mina isiklikult nii aru sain, et see sisaldas rohkem kõnet Amee-

rikast ja sinna sõitmise kasulikkusest, kuid väga vähe sellest, mis tema nägi neis riikides, kuhu tema ministeeriumi poolt asja uurima oli saadetud, väga vähe just sellest, mis meie õppida võiksime nendelt maadelt, kuhu see härra saadetud oli. (Teedeministri kohustetäitja O. Amberg: Rääkige õigust, ärge luuletage.) Noh, härra Amberg, tulge ja lükake need üteldused ümber, mina ei ole postiameti tundja, räägin ainult, mida täielikust intervjüst ja väga pikkadest seletustest ajakirjades lugenud olen. Need teated, mis postiasjanduse kohta sellest väljamaa-sõidust kuulsime, ei sisalda ja ei anna mitte niisugust muljet, et ütelda võiks, et siin on tegemist tõsise komandeerimise reisiga, mis oleks kindlaid järeldusi toonud Eesti olude kohaselt tarviliste järelduste tegemiseks.

Kuid mitte ainult teedeministeerium ei komandeerigi kõrgemaid isikuid väljamaale, vaid peab ütleva, et see on meil üldiseks wiisiks saanud. Ja edasi, ma saan aru, kui komandeeritakse sõjaliselt asjatundjaid ehk erioskusega ja vastava hariduse ja keelteoskusega isikuid. Tihti komandeeritakse aga asutuse eesotsas, tähtsamate kohtade peal seiswaid isikuid, näituseks, ministri abisid. Kui ma ei eksi, komandeeriti minewal aastal haridusministri abi koguni Ameerikasse kooliasjandusega tutvunemiseks. (J. Holberg (põl.): Uksehoidjaid ei ole tarwis saata.) Jah, härra Holberg, aga ka mitte ministri abi. Kui ministeeriumi poliitiline juht on minister, siis tegelik juht on ministri abi. Kui seda arwatakse, et haridusministri abi peab enne Ameerikasse sõitma ja et siis ainult saab põhjalikult oma kohuseid täita, siis ei ole siin otstarbekohaselt talitatud. Ma arwan, et selleks otstarbeks võiks ju olla teised kvalifitseeritud jõud, keda võiks nii pikaks ajaks väljamaale saata. Ja kui teedeminister oma „silmad“ igal aastal saadab pikemaks ajaks väljamaale, mis jääb tal siis üle kodumaa jaoks?

Niisugused komandeerimised on wiisiks ka teistel maadelt, kuid komandeeritakse väga suure väljalikuga. Ma tean, seda teeb Inglismaa, seda teeb India, kuid seal walitakse välja niisugune mees, kes on edasipüüdja ja kellest loodetakse, et temast ka mees saab, kes tõsiselt ja asjalikult võib oma kohust täita. (Teedeministri kohustetäitja O.

Amberg: Kui wana on aga Inglismaa ja kui wana on Eesti. Teie räägite wist oma partei seisukohalt.) Härra Amberg, ma imestan väga, et Teie isiklikud asjad teete alati partei asjaks. (Teedeministri kohustetäitja O. Amberg: Teie räägite just partei seisukohalt.) Ma tahaks heameelega teada saada, millal näituseks härra Amberg räägib kommunistide seisukohalt, waid ta räägib ikka kristlaste seisukohalt, aga et mina kunagi oma parteiseltsimeest kaitseks, seda Teie kunagi ei näe, härra Amberg, ja waadake, see on wahe. On ju arusaadaw, et iga poliitilise partei liige räägib oma partei seisukohalt.

Meil esitatud eelarwe üldsummas on väljamaale komandeerimiste peale kokku wõttes määratud üle 7.500.000 marga. Tegelikult on see summa aga suurem, sest siin on teisi eelarwe-osasid, kus osalt ka nende väljamaa reise jaoks summad on üles wõetud.

Ma nimetaksin weel mõnest teisest ministeeriumist, võib olla aga, et härra Amberg leiab, et seal on jällegi minu parteiseltsimehed ja nii ma ei saaks võib olla ühestki ministeeriumist kõnelda. — Ma wõtaksin põllutööministeeriumi. Seal oli alles minewal aastal juhus, komandeeriti väljamaale õige pikaks õpereisiks keegi härra, kes pidi suur keeleteadlane olema ja kes käis läbi Inglismaa ja Skandinaawia riigid, kuid ei oskanud ei saksa-keelt ega inglise- ega Skandinaawia keeli, ainult wenekeelt ta oskas ja eesti-keelt ka. No, minu härrad, kas nii moodi sai see härra midagi õppida? Kui mitte meie saadik doktor Kallase tütar nii lahke ei oleks olnud ja temale Londonis teejuhiks poleks olnud, siis see härra võib olla oleks seal ära eksinud ja kui poleks olnud Londonis seekord meie kaubanduse atasheed, siis ei oleks see härra seal ühtki asja näinud ega õiendada suutnud ja ühtki sõna ingliskeelt ära õppinud. (K. Kornel (rhw.): Esitage arupärimine selle kohta. Wahelhüüe põllumeeste rühmast: Kas Teid ka komandeeriti?) Ma ei ole mitte riigiametnik, nõnda ei ole ma ka kellegi poolt komandeeritaw. Niisamuti ei ole arusaadaw, kui komandeeritakse väljamaale isikud, kes ei tunne mitte seda keelt, kuhu maale teda komandeeritakse, siis tuleb küsida, kuidas seal läbi

saadakse ja kas on määratud ka wasta-wad summad tõlkide wõi sekretääride jaoks? Kuid meil Eestis on ju keeleoskajaid küllalt, sest iga wäljamaalane, kes siia satub, ütleb, et Eestis mõistetakse suurepäraselt keeli ja, et iga kolmas inimene mõistab mingisugust wõõrast keelt peale kohalikkude keelte. Ka ametnikkude hulgas on sarnaseid, kuid siiski komandeeritakse wäljamaale wäga tihti isikuid, kelle wäljamaal käimine juba keele pärast raskendatud on. Mitte ainult wäljamaale komandeerimisest ei ole näha, et kokkuhoidmise asemel meil teatud pillamine on, waid seda on ka näha nendes eelarwe-osades ja nende kuludes, kus kokkuhoidmine iseenesest mõistetaw peaks olema, kuid seda ei ole mitte tehtud.

Ma tuleks jälle sellesama teedeministeeriumi juurde tagasi, kuid mitte posti-peawalitsuse juurde, waid raudteede peawalitsuse juurde, sest muidu Teie, härra Amberg, teete etteheiteid, et posti-peawalitsuses olla mul parteiseltsimehi, kuid raudteeametnikkude hulgas on minul wast rohkem weel parteisõpru. Ma nimetaksin ühte asja, mis seal nii iseloomustaw on. Need on salongwagunid meie Eesti wabariigi raudteel. (W a h e l h ü ü e k e s k e l t : W ä g a i l u s a s i .) Jah, wäga ilusad asjad küll, ma sõitsin ise Inglise parlamendi külalistega ka niisuguses wagunis Riigikogu ülesandel. Neid olla meil 14 wagunit endisest Wene riigi pärandusest jäänud, mille ülespidamine juba 1920 a. kalkulatsiooni järele oli 24 miljonit marka aastas. See on ka ilus summa. Aga kes siis sõidawad nendes wagunites? Noh, peaasjalikult raudteewalitsuse kõrgemad ametnikud. (J. H o l b e r g (põl.): Riigikogu liikmed on ka sõitnud.) Kui Riigikogu liikmed mõnel erakorralisel juhtumisel ka on sõitnud, siis oleks wõinud nad aga ka wäga hästi I klassis sõita ja midagi ei oleks katki olnud. Wäga hästi oleks wõinud ka wäljamaa wõõrad sõita I klassis, poleks selle läbi ka midagi häda olnud. Aga kui meie nendeks üksikuteks juhtumisteks, kus Riigikogu juhatus ehk tema wõõrad sõidawad. (J. H o l b e r g (põl.): Eile alles käisite Narwas.) Eile olla seal olnud sada wõõrast, ja nende hulgas, kui ma ei eksi, kõigest kümme-kond Riigikogu liikmeid, nii et Riigikogu liigete peale ärge seda weeretage. Riigikogu liikmed wõiwad wäga hästi sõita igasuguses klassis, ja kui meil olid siin wälja-

maa wõõrad, siis oleksid ka nemad wõinud I-ses klassis sõita, ilma 14-ne salongwagunita. Nii siis ei ole mitte see siin tähtis, et ükskord ka Riigikogu liikmed nendes wagunites sõitsid. Sõidawad nendes salongwagunites harilikult täiesti Wene eeskujul meie kõrgemad ametnikud, inspektorid, need ministri silmad, peawad tingimata salongwagunites sõitma, selle peale waatamata, et nendel kõigil ja isegi ka teedeministeeriumi tariifinõukogu liigetel on juba I-se klassi priipiletid kõigi liinide peale wabalt tarwitada. Aga seda on wähe, peab olema weel salongwagunid. Ajalehtedes ilmusid teated, et nendes salongwagunites on raudteede kõrgem ülemus mõnel juhtumisel mitmesugust kaupa wedanud, ühel juhtumisel isegi pörsaid. Ja nähtawasti on see tõsi, sest seda pole sennj kusagil ümber lükatud. (J. R e a (töörp.): Kus põllumees, seal pörsad.) Meil Eestis, iseäranis praegust rasket aega arwesse wõttes, ei tarwitseks mitte kõrgemate ametnikkude jaoks niisuguse Wene wõimukandjate toredusega salongwagunid pidada, et neid kõrgemaid ametnikka ja nende perekondi sõidutada, kuna juba seadus neile wõimaluse annab esimeses klassis ilma hinnata sõita. Ja need 24 miljonit wõiksid paremaks otstarbeks ära kasutatud saada. Seda enam, kui arwesse wõtta, et teedeministeeriumi üli suur eelarwe on suure puudujäägiga kokku wiidud, selle peale waatamata, et üksikud ametkonnad mitte puudujääki ei tee. Kui ma ei eksi, siis on see puudujääk teedeministeeriumil wist üle 100 miljoni, kui mitte 140 miljonit. Härra minister wõib ehk selle üle täpsemalt rääkida.

Ma rääkisin ühest kõrgemast walitsuse aparaadi instituudist, nimelt inspektorite instituudist, kuj ülelligsest asutusest. Kuid teatud mõttes wõiks niisugune lihtsustamise printsiip läbi wiidud saada mitmes ministeeriumis, mitte üksi kõrgemates, waid ka madalamates instantsides. Meie walitsuse aparaadi jagunemine osakondadesse, peawalitsustesse, jaoskondadesse, toimkondadesse ja laudkondadesse on niiwõrd kirju, omapärane ja keeruline, et arusaadaw on, kui ta meil ligi terwelt 50% kõigist meie eelarwest ära sööb. Teate ju kõik, mu härrad, kuiwõrd keeruline meil asjaajamine on. Mul oli hiljuti rääkimine põllutööministeeriumis kalaasjanduse eriteadlasega, kes paandas, miks Riigikogu on nimetanud, et

tema on kuiwa maad saanud kala kasvatamiseks. Mina siis küsisin, kas seal on siis kalu? Tema vastas: Ei ole, aga ma ka katsesin sinna tiike ehitada. — Kui kaua see maa kuiwalt Teie käes on? — Kaks aastat. — Aga kas Teie siis kahe aasta jooksul ei ole suutnud tiike ehitada? — Ei, aga projektid olen teinud. — Aga kus need projektid siis on? — Need projektid ma andsin ministeeriumi sisse, nad ei saa seal aga edasi, käiwad osakonnast teise, nad pole maakorralduse peawalitsuses käiku saanud.

Minu härrad, kui teie olete ministeeriumi kõrgem ametnik ja teie ei saa isegi siis kaasa mõjuda, et teie projektid liiguks, mis peawad siis ütleva harilikud kodanikud? (Põllutööminister A. Kerem: Priima heinamaa annab rohkem sisse, kui et sinna kalatiigid ehitada.) Härra minister ütleb õieti, aga mina wõtsin teie ametniku sõnu tõsiselt, arwates, et tema kawad seisawad lkaks aastat ministeeriumis, ja tema ei jaks neid edasi liigutada, et nad korra ometi kunni ministrini jõuaks. Waadake, kui meie ametkonnad nii keerulised on, siis paratamata teeb see palju kulusid ja siin oleks täiesti wõimalik olewat tuntawalt lihtsustada teiste maade, näituseks Skandinaawia eeskujul, sest meie ei pea mitte eeskuju wõtma, nagu meie seda senni teinud oleme, Wenest, ega ka mitte teistest suurtest wõi rikastest riikidest, waid meie peame waatama, kuidas seda wäikestes riikides tehakse. Kõigepealt on selle poole tarwis püüda, et walitsuse aparaat ei tunneks mitte niipalju instantse. Wäga mitmel pool ei tunta ka sarnast ministeeriumide arwu, kui see meil on. Ja selle läbi saadaks õige suur kokkuhoidmine kätte. Muidugi ei saa seda päewa pealt ühekorruga läbi wiia, waid seda tuleb teha järk-järgult, millele tuleb kindla sihiga ette walmistada. Käesolewa, meie 1924 aasta eelarwe puhul peaksime asuma seisukohale, et kokkuhoidmise mõttes ja lihtsustamise teel saaksime seda osaltki kätte.

Alamametnikkude palkade tõstmise peale tuleks rõhku panna, selleks et need ametnikud ei pruugiks peale tööaja lisatööd otsida, et sellega oma ülespidamist kätte saada, sest selle 4—5 tuhandega ei saa ju ometi perekonnaga inimene ära elada. Kui ta aga saaks oma eluülespidamiswäärilise palga, siis ei pruugiks ametnik oma energiat teiste tööde peale

ära kulutada ja ta wõiks oma otsekoheste ülesannete täitmisel palju wiljakamalt tööd teha. Eelarwe arutamise puhul juhiksin ma Riigikogu liigete tähelpanu selle peale, et palkade alal wõib mõndagi korda saata kokkuhoidmise suhtes, ja ma pean oma kohuseks — oma parteisõprade nimel Riigikogu tähelpanu selle peale juhtida, et juba kõige lähemas tulewikus, nii pea, kui eelarwega läbi saame, peaks Riigikogu eeltöödele asuma, et Eesti olude kohase walitsuse aparaadi rekonstrueerimise põhijoonte wäljatöötamisele asuda. Ei saa nii moodi, et ainult selle ehk teise ministeeriumi kooseisu wäändada. Kõik see ehitus on hädaajal — kiirel sõjaajal konstrueeritud ja teda ainult osaliste parandawate ümberehitamistega paremusele wiia ei saa. Siin tuleb walitsuse aparaat täiesti uuele alusele konstrueerida, aluseks wõttes Skandinaawia wäikseid riike ja wõib olla ka mõnda Euroopa riikidest. Selle läbi saaksime walitsuse aparaati lihtsustada, mille läbi ka asjaajamine kodanikkudele palju kättesaadawamaks muutuks. Ma olen Skandinaawia riikides näinud, kui lihtne on seal ühte ja teist teadet saada — selle peale waatamata, et need riigid mitte wäiksemad ei ole, kui meie Eesti riik. Kui lihtne on näituseks ministri jutule pääseda, sellepärast, et minister ei ole seal sarnaste wäikeste asjadega koormatud, nagu meil. Toon ühe wäikese näite.

Ma loen eilsest „Waba Maa'st“ jällegi teedeministeeriumi kohta, kus teedeministri kohustetäitja ja teedeministri peainspektor Sulg'i ja weel teise inspektori Jalajas'e allkirjaga teatatakse posti-peawalitsusele, et wana tarwitamiseks kõlbmata paberi korjamine ja selle müümine ei ole lubatud, ilma et seda mitte ministrile ette kanda. Seda kirjutab, härra minister, ajaleht. (Teedeministri kohustetäitja O. Amberg: Saate pärast seletust ka!) Ajaleheteate järele seisab see asi selles, et postkontorites on olemas wana paberit, mis ümberpakkimiseks mitte ei kõlba. Seal oligi siis otsusele tulnud, et kas see ei oleks mitte parem, et seda paberit, mis senni ahjuajamiseks kokku kuhjati — kokku korjata ja riigi tuluks ära müüa. Ma kujutan enesele ette, et kui mina minister oleks olnud ja minu juurde sarnaste asjadega oleks tulnud, siis oleks mina öelnud: „ärge tülitage mind niisuguste wäikeste asjadega, kor-

raldage seda ise ja kui teie seda hästi korraldanud olete, siis ei ole selle kohta ei mul ega kellegil midagi ütlemist.“ (M. Laarman (põl.): Tehke arupärimine!) Siin aga kirjutatakse ette, mis keelab wanapaberi kokkukorjamist. (K. Kornel (rhw.): Teie keerate ikka posti-peawalitsuse ümber.) Just nimelt, sest siin keelab minister paberi kokkukorjamist. (Teedeministri kohustetäitja O. Amberg: Ei ole ju öeldud, et alati, waid tulewikus.) Tulewik on ju määramata. Mulle räägitakse, et isegi tempelmargimaksud käiwad wahest kunni ministri. Nii siis, kui ministrit ennast sarnased wäikesed asjad koormawad, siis on ju arusaadaw, et harilik kodanik peab 10 instantsi läbi käima, enne kui ministrit näha saab, ja seda mitte sellepärast, et ministrid uhked on, waid et nad tööga koormatud on. (Teedeministri kohustetäitja O. Amberg: Mis seaduse wastane on, seda minister keelab.) Sellest ma räägingi, härra Amberg, et tuleb meil walitsuse aparaat ümber konstrueerida wõimalikult üleliigsete instantside wähenemise teel, samuti tulewad ka wastawad koosseisuseadused wälja töötada, wastawa seaduse alusel, et meie walitsuse aparaat saaks nii lihtsustatud, et ametnikkul oleks rohkem wastutust. Sellejuures tulewad ka kõrgemad palgad määrata. (Teedeministri kohustetäitja O. Amberg: Ega Teie Ameerikat üles ei leia.) Ei mõtlegi. (M. Martna (sd.): On ammugi leitud.) Need mõtted ei ole mitte uued, nad on küll juba I. Riigikogu ajal siit kõnetoolilt ette toodud, kuid järeldusi pole näha. Peame kõigepealt selle eest hoolt kandma, et praeguse eelarwe arutamise juures selle peale weel kord tähelpanu pööratakse, et üleliigsete ametkondade ja ametnikkude pidamise maksukoorem meie eelarwet asjata ei koormaks. Ma arwan, et sotsiaaldemokraatlikud parteid sellest kõige rohkem peaksid huwitatud olema, et näituseks salongwagunid ja muud sarnased üleliigsed asjad meie maksukoormat ei raskendaks. Wist on täna hommikused läbirääkimised härra Martna tuju rikunud. Kokkuhoidmise mõte on meie praegusel raskel ajal iseäranis tähtis ja walitsuse aparaadi lihtsustamine mängib seal suurt osa. Pärast sõda on teised riigid iseäralikku tähelpanu selle peale pööra-

nud, et walitsuse aparaat otstarbekohane ja odaw oleks. Selle üle ei peaks keegi naerma. (L. Johanson (sd.): Meie ei ole naernud.) Räägin praegu härra Martna'st. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Rääkige sellest, kuidas Pitka wäliswaluutat wälja weab.)

Juhataja **J. Tõnisson**: Seda ei ole täna päewakorras. Palun päewakorra juurde jääda. (J. Holberg (põl.): Päewakorda wõib täiendada.)

E. Weberman (rhws. w.): Kas Teie ei tea, et asutuses Pikal tänawal saate oma „waluuta“ arwe üle kindla wastuse. Ma lõpetaksin oma kõne soowiawaldusega... (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Et kõik eestlased Ameerikasse lähöksid. Naer.) et eelarwe arutamise puhul meie walitsuse aparaadi lihtsustamist ära ei unustataks, et tulewal aastal mitte ainult ametnikkude koosseisus kärpimisi ei tehtaks, metsawahtide, rööpaseadjade ja alamate ametnikkude kulul, waid kõrgemate walitsuse aparaadi instantside kulul, mille tarwidus senni mitte tõendatud pole. Üsikutute ametkondade töökawa peab kindlaks määratama, et oleksid kindlad sihid, milles seisawad ühe ehk teise ametkonna ülesanded. Ma ei hakka nende juures pikemalt peatama, seda loodan eelarwekomisjonis ametkondade eelarwe arutamise puhul teha. Ametnikkude eest hoolitsemine ei seisa mitte ainult selles, et nende, kes wähem palka saawad, wõimaldada rohkem saada, waid selles, et töö otstarbekohaselt jaotatud oleks, sest praegu töötawad ametnikud niiwõrd wähesel palgaga, niiwõrd wähe kvalifitseeritud jõud, mis ametasutuste tegewuse peale halwawalt mõjub.

Juhataja **J. Tõnisson**: Sõna on teedeministri kohustetäitjal härra Amberg'il faktiliseks märkuseks.

Teedeministri kohustetäitja **O. Amberg**: Mina, kui ajutiselt teedeministri kohustetäitja, wõtsin sõna selleks, nagu ma juba härra Weberman'i kõne ajal tähendasin, et kinnitada, kuiwõrd inspektorite instituut mõnikord tarwilik on. Härra Weberman tähendas lõpul, et meil on kokkutõmbamisi ja ametnikkude wähenemist tarwis mitte ainult teedeministeeriumis, waid ka mujal. Ma arwan, et inspektorite amet igal

pool mitte tarwilik ei ole, aga teatawates kohtades on see tõesti tarwis, just selles mõttes, et need kawad, mis üksikute osakondade kokkutõmbamise mõttes praegu väljatöötamisel, inspektori instituudi olemasolu nõuawad. Üksi posti-peawalitsuses saab tulewikus kokku hoitud ligi 70 miljonit marka selleläbi, et tööaeg normeeritakse ja ka lahtioleku aeg üksikutes postiametkondades. Selle kawa on välja töötanud inspektor Jalajas. Aja- kirjanduse kaudu on Riigikogu liikmetel wist teada, et postiametkond nõuab praegu kuue ja pooletunnilist tööpäewa, niisama nagu teistes riigi keskasutustes. Ma pean kategooriliselt selle wastu waidlema, sest mul on praegu kui töö-hoolekandeministril väljatöötamisel kawa, et mitte ainult 8-tunniline tööpäew postiametkondadele alles jääks, waid et ka teistes keskasutustes saaks tööaega tunniwõrra pikendatud. Mis puutub paberi- korjamise teatesse, mis „Waba Maas“ ilmus, siis pean ma tähendama, et selle asja käik on järgmine: Posti-peawalitsuse ülem, härra Rikand, on omawoliliselt ringkirjaliselt teatanud, et wana paber tuleb kokku korjata ja paberiwabrikutesse saata, sealjuures on tema lubanud teenijatele 75% ja riigi sissetulekuks 25% sellest rahast, mis wana paberi eest saab. See on aga seadusewastane. Ja härra Weberman, tasuandmine teenijatele ei käi koguni minu wõimkonda selles asjas, seda vähem weel posti-peawalitsuse wõimkonda, waid on koguni Riigikogu asi.

Juhataja **J. Tõnisson**: Koosolek on kestnud juba üle 2 tunni, kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 7.25 min.

Peale waheaga jätkub koosolek kell 7.40 min.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Wain**.

Juhataja **J. Tõnisson**: Riigikogu koosolek kestab edasi. Rkl. Laarman'i poolt on ettepanek tehtud kõnelejate kõneaega piirata 15. minuti peale. Selle ettepaneku poolt peab olema kodukorra § 72 põhjal vähemalt $\frac{2}{3}$ koosolijatest liigetest, misjuures koosolijate Riigikogu liigete arw tuleb kindlaks teha § 36 järele helistades kõrwalruumidesse. Sel-

lepärast palun ma kõrwalruumidesse helistada Riigikogu liigetele märguandmiseks. (Helistatakse kõrwalruumidesse.) Palun härra sekretääri kindlaks teha Riigikogu liigete arwu. — Koos on 59 Riigikogu liiget.

Sõna on rkl. Keerdo'l ettepaneku kohta.

P. Keerdo (töörp.): Riigikogu enamuserakonnad on toime saanud sellega, et nemad eelarwet tahawad arutada komisjonis ilma pahema tiiwata, see on ilma töölisestitajateta. (K. Kornel (rhw.): Ilma kommunistideta, sest töölisestitajad on olemas seal!) Nimetage Teie neid kommunistideks, ehk kuidas Teie tahate, aga fakt on ikkagi see, et Tallinnas iga kolmas wastutulija on siis selle järele kommunist. See on igatahes määratu suure rahwakihi esitajate õiguse ärawõtmine. Kuid sellega tahetakse nähtawasti weel kaugemale minna, sest mitte ainult komisjonis ei wõeta seda õigust ära, waid ka siin, Riigikogu üldisel koosolekul tahetakse seda teha. Ma ütlen, te wõite ju ka seda teha, et aga see õiguste kärpimine näitab weel kord seda, et teie tõepoolest eelarwet arutama hakkate, mis awalikku arwustust välja ei kannata.

Juhataja **J. Tõnisson**: Ma kandsin ettepanekud ette ja soowiwaldust ei ole olnud, et ma seda uuesti ette kannaksin. (Wahelhüüe äärmiselt pahemalt tiiwalt: Uuesti ette kanda! Wahelhüüe põllumeeste ridadest: Hääletada!) Ma palun natukene kannatust, et mitte ütlemist ei tuleks, nagu ei oleks keegi aru saanud, siis kannan ma weel rkl. Laarman'i kirjaliku ettepaneku ette: „Teen ettepaneku kõnelejate kõneaega piirata 15. minuti peale.“ (Hääletatakse.) (P. Keerdo (töörp.): Sellepärast, et nüüd tuleb töörahwaesitaja kõnelema!) Kodukorra § 72 lõpp ütleb: „Neid ettepanekuid teha ei ole lubatud koosoleku juhatajale ja need ettepanekud loetakse tagasilükatuks, kui $\frac{2}{3}$ koosolijatest liigetest nende wastu hääletab.“ Koos on 59 Riigikogu liiget, wastu 15, nõnda alla $\frac{2}{3}$ on wastu, kuna 44 on hääletanud poolt, sellega on ettepanek wastu wõetud. Sõna on faktiliseks märkuseks rkl. Weberman'il.

E. Weberman (rhws. w.): Härra teedeministri abi tähendas, et posti-ametnikud olla nõudnud, et nende tööaega tuleks vähendada. Ma arwan, et siin on arusaamatusega tegemist. Ajakirjanduse andmete järele on, niipalju kui mina tean, nemad nõudnud, et nende tööaeg mitte suurem ei oleks, kui teistes ametkondades. Leitaks aga tarwiliku olewat tööaega tõsta ametkondades, siis on postiametkonna kutseühisus sel seisukohal, et kui tööaega tõstetakse, siis olgu nemad muude ametkondadega üheväärilised.

K. Kornel (rhw.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mina puudutan lühidalt mõnda küsimust, mida siin mitte puudutatud ei ole. Ametnikkude vähendamise küsimusest on palju kõneldud ajakirjanduses ja ka Riigikogus, aga kaugemale katsetest jõutud ei ole, ja esimesed katsed sel alal ei ole suuremaid tagajärgi andnud. Nüüd ametnikkude seisukor-
rast.

Ametnikka on liigitatud kahte liiki: ühed on täispalgalised ja teised, kellelt 5% ja maal isegi 10% palgast maha arwatakse. Tegelik elu on näidanud, et see mitte ei wasta tõsioludele. Tegelikus elus juhtub pahatihti nii, et ühest linnast, kus ametnik saab täie palga, tema teise linna läheb, kõrgema palga peale, väljaminekud on mõnes osas uuel kohal kallimad, nii et palgakõrgendus täiesti ära kaob, sest et seal 5% maha arwatakse. Kui teie wõtate ametnikud maalt, siis peab ütleva, et nende seisukord on väga raske. Nemad ei saa tihti oma ümbruskonnast toitu muretseda, waid peawad mitukümmend wersta linnast raudtee kaudu omale toiduaineid tooma. Kuju-tage nüüd edasi ette, et neil ametnikkudel, kelle palgast 10% maha wõetakse, weel pere on, ja lapsed linnas koolis käiwad. Mahaarwamise tagajärjel olete pannud neid ametnikka äärmiselt raskele seisukorda. See on lausa üleko-hus, ja sellepärast tuleb protsendiline mahaarwamine ära kaotada.

Teiseks puudutaksin mina kohtunik-kude küsimust. Ma asun täiesti sellele seisukohale, nagu härra Lattik siin tähendas, et kohtutewõrku tuleb laiendada ja tähelpanu selle peale pöörata, et ko-hus rahwale kättesaadawam oleks. Seks on tarwis, et uued rahukohtunikkude jaoskonnad saaks awatud, eriti just maale,

elawamatesse kohtadesse. Maaelanik-kudele on kohtud praegusel ajal endisest vähem kättesaadawad, kuna wallakoh-tud mitte ei tööta. Kaugele rahukohtu-niku juurde sõita on kaunis raske.

Kuid ühes kohtunikkude arwu suu-rendamisega peaksime selle peale mõt-leva, et nende palgaolusid parandada. Siin on juba waremalt toonitatud, et igalpool kultuurriikides kohtunikud aineliselt eriliselt heasse seisukorda asetatud. Seda loetakse iseenesest mõistetawaks. Ka meie peame sellele seisukohale asuma. Ei saa kohtuniku wõrrelda hariliku ametnikuga, kellel mitte nii wastutusri-kas töö ei ole. Kohtute peale peame kõigesuuremat tähelpanu pöörama praegusel ajal, kus wiimaste aastate jooksul õigusmõisted wapustatud ja õiguslikud wahekorrad segi läinud. Meie kohtuga oldakse rahul, kuid meie peame selle eest walwel olema, et kohus tõesti esimese järgu kohus oleks. Kui ta seda mitte ei oleks, siis oleks asi kurb. Kui teie nüüd tahate esimese järgu kohtu loomisel koh-tunikkude peresse saada meie wanemaid ja wilunumaid juriste, siis peab ütleva, et see väga raske on. On ju katseid teh-tud neid saada, neid on saadud, kuid mitte igakord ja igatihte, sest meie wilunud ju-ristid teeniwad wabakutselistena tööta-des palju rohkem, kui seda kohtunikkude palk wälja teeb. Kui meie oma kohtu majandusliku seisukorra parandamise peale tõsiselt ei mõtle, siis tuleb kahelda, kas meie suudame oma kohtuid nii kõr-gele tõsta, et nad kõige kõrgematele nõuetele wastaks. Kuigi meil praegu väga raske aasta on ja meie iga wälja-mineku suurendamise peale väga tõsi-selt peame waatama ja terawalt arwus-tama, ei pääse meie selle hädatarwiliku wäljamineku suurendamisest hästi mööda. Loodetawasti leitakse wäljapääsetee ja meil awaneb wõimalus kohtunikkude sei-sukorda parandada, ja seega wanu ja häid juriste wõita meie väga tähtsale kohtu-alale.

Edasi minnes tahaksin ma puudutada meie kitsarööpalise raudtee küsimust. See raudtee on nüüd riigile üle wõetud. Ma juhiks tähelpanu selle peale, et nüüd peaks tema liituma sennise riikliku laiarööpalise raudtee organisatsiooniga. Peaks ära kaduma kitsarööpalise raudtee eraldi wal-litus. Seega wõiksimme raudteede wälja-minekuid oma jagu vähendada. Kuigi meie seda wahest väga kiires korras

läbi wiia ei saa, seda silmas pidades, et ülewõtmine alles hiljuti teostati, kuid eelarwe arutamisel ei oleks üleliigne juhtida teedeministri tähelepanu selle peale, et siin on asutusega tegemist, kellel õieti surmatäht otsa ees on. Mida warem tema likwideeritakse, seda parem. On ju õige, et kitsarööpalisel raudteel on omad iseäraldused, tema eksploateerimine osalt laiarööpalise omast lahku läheb, aga minu arwamise järele oleks küllalt, kui eriinspektor selle raudtee jaoks järele jääks. Kui juba kitsarööpalisest jutt on, siis tahan ma weel ühe asjaolu peale tähelepanu juhtida. Kitsarööpalist tarwita-wad õige palju kodanikka niihästi sõiduks kui ka kaubaweoks. Liikumine kitsarööpalisel on elawam, kui laiarööpalisel, mis Tallinnast Walka läheb. Peab tähendama, et kodanikud, kes kitsarööpalist tarwita-wad, on erilisel halwas seisukorras: nad on 50% sõidu eest rohkem maksma pidanud, samuti kaubaweo eest tükk maad rohkem kui laiarööpalisel, edasipääsemine aga on halb. Praegusel ajal 15-werstalise kiirusega raudteel edasi liikuda — see on kiirus, mis hobuse kiirusega julgesti wõistelda wõib, sellega ei saa kuidagi wiisi leppida. Minu arwates peaks abinõusid leitama sõidukiiruse tõstmiseks. Kas ei saaks siin järgmist abinõu tarwitada: minu teada olid okkupatsiooni ajal puhtreisijate rongid käima pandud, mis jaamades ainult mõne minuti peatasid ja seega wähenes sõiduaeg Pärnu ja pealinna wahel mitme tunni wõrra. Praegu aga raisatakse jaamades aega. Teie wõite näituseks Rapla jaamades näha, kuidas seal wett wõetakse ühest otsast ja puid wõetakse teisest otsast, kuna väga hästi oleks wõidud wett ja puid korruga peale wõtta. Igatahes on tähtis silmas pidada, et kitsarööpaline raudtee teenib väga suurt osa meie rahwast ja niisama on ka seal raudteel väga palju kaubawedusid.

Peale selle tahaksin weel peatada ühe küsimuse juures, see on nimelt meie rahwamajandusalade finanseerimise küsimus. Peala meie majanduses on põllumajandus ja selle peale peaksime meie oma peatähelepanu pöörama. Ja wõib ainult kahetseda, et senni meie põllumajandust väga wähe on finanseeritud. Teiselt poolt peame meeles pidama, et oleme mereäärne rahwas ja wanade merrimeeste järelkäijad. Kahjuks näeme, et

meie laewastik on lohakile jäänud. Siin tuleks hädasti parandust tuua. Meie oleme oma majanduslikku iseseiswust üles ehitamas ja sellejuures ei saa teisiti, kui peame oma laewanduse peale kõige tõsisemat tähelepanu pöörama. Teie teate väga hästi, et pingutuste peale waatamata, meie oma kaubabilansi ei ole suutnud ta-sakaalu wiia. Meie sissewedu on liiaks suur ja tuleks teda piirata, kuid sisseweo hulgas on väga palju seda, ilma milleta meie kuidagi wiisi läbi ei saa. Sissetulekut meie nii kergesti tuntawalt suurenda-da ei jaksa. Meie peame teisi sissetulekuallikaid leidma ja üks nendest allika-test on meie laewandus. Meie peame abinõusid leidma, kuidas meie wõiksime luua uusi laewaliinisid; kõigepealt muidugi oma rannastikus. Meil on kaunis pikk mererand, kuid randade wahel on ühendus halwasti korraldatud. Kuid meie peaksime ka wälislaewa liine püüdma ellu kutsuda, esimeses joones lähemate wälismaadega, kuid wõimalust mööda ka kaugemate maadega. Näituseks wõiks wäikest Norrat tuua. Norralasi on ümarguselt kaks korda nii palju, kuid Norra kaubalaewastik on tonnaashi poolt 6 wõi 7 kohal, arwu poolest aga kolmandal. Ka meil on olemas eeldused oma laewastiku wäljaarendamiseks. Kui meie oma geograafilist seisukohta ära ei kasuta, siis wõime kindlasti öelda, et seda teewad teised meie asemel. Ja kui juba kord liinid teiste poolt on sisse seatud, siis on meil väga raske nendega wõistelda. Praegune aeg on wiimane aeg selle peale mõelda, kuidas oma laewastikku nõuetekõrguseni wiia. Laewanduse arendamisel oleks wäheim kasu üksikute reederite finanseerimisest, waid tuleks laewaliinide käimapanemisel sega-ühisusi toetada, millest riik ise ka osa wõtaks. Meie riik tahab olla transiitriigiks Lääne ja Ida wahel. Sellepärast on see tähtis, et meil transiit oleks väga hästi korraldatud ja ka transiitsadamate wahelised laewaliinid meie kontrolli all oleksid. Ma pean kahjuks tunnistama, et meie wahest juba hiljaks oleme jäänud ja mida rohkem meie wiivitame, seda halwemaks meie asi läheb. Meie laewanduse arenemisel on weel teine hea külg. Ta õhutaks meie kodanikkude ettewõtlik-kust, wõistlushimu wõitluswäljal, kus julged ja wahwad wõitlewad. Arendaks seega meie rahwa iseloomu sümpaatlikka jooni.

P. Keerdo (töörp.): Riigi 1924 aasta 6.731.781.400 marga eelarwe selgitamiseks on juurde lisatud 60-leheküljeline seletuskiri ja peale selle on rahaminister pidanud üle kahetunnilise kõne selle eelarwe selgitamiseks. Rohkem aga kui see seletuskiri ja rahaministri eelarwekõne, selgitab eelarwe iseloomu üks väike tõsiasi. Nimelt see, et eelarwe arutamisele ei lasta töörahaesitajaid, ei juleta eelarwet arutada avalikult, et tarwilikuks on peetud maksu maksjate eest eelarwet warjata. Seda ei wõi öelda mitte ainult eelarwe-kommissioni kohta, waid nagu praegune Riigikogu otsus näitab, ei taheta seda arwustamist lubada ka Riigikogu üldkoosolekutel. Sellega on kogu eelarwe muudetud soomustatud eelarweks nagu see tsaariajal keisrrikoja eelarwega oli. Eesti riik on demokraatlik riik ja meie parlamendi eeskujuks tuleb wõtta Lääne-Euroopa parlamentlikka traditsioone, nij kuuleme harilikult kiitlema enamuserakondlasi. Isegi wäljamaal on käidud Eesti ülddemokraatlikkust propageerimas. Kui aga nüüd ise neid Lääne-Euroopa parlamentlikka traditsioone jalgade alla tallatakse, siis peab selleks omad mõjuwad põhjused olema, sest iga kodanline wõimuwalitsus katsub rahwahulkade petmiseks niikaua kui wõimalik demokraatlikku läiget alal hoida. Nüüd on sellest loobutud, nüüd ei pretendeerita enam demokraatlikkuse peale, järjelikult on asjaolud seda sundinud. Meil, töörahaesitajatel, on tulnud juba warem paljastada seda demokraatlikku maski, mille taga on kõige julmim omakasu ja töörahwahulkade kurnamine. Enne kui minna eelarwe juurde, ei saa ka täna jätta toomata mõnda näitust kodanlikust demokraatiast üldse. Teie, enamuserakondlased, hooplete sellega, et rahwas on walinud teid esituskokku, järjelikult olla teie tahtmine rahwaenamuse tahtmine. Teie olete mitmel korral öelnud, kui rahwas oleks walinud teistsuguse Riigikogu, siis teie tunnistaksite ka seda. Kuid teie waikite sellejuures, kuidas neid üldisi, ühetaolisi jne. walimisi tehakse. Need walimised toimetatakse igasugu surweabinõudega, et selles mitte rahwa tahtmine ei peegelduks;

Juhataja **J. Tõnisson**: Niisuguseid süüdistusi ei saa Teie mitte ette tuua, teen Teile märkuse.

P. Keerdo (töörp.): ...rääkimata sellest, et kõiksugu kaudsete abinõude, näituseks kool, kirik jne. kaudu maast-madalast töörahwa lapsi kodanluse korda austama kaswatatakse. Ei puudu kahtlemata niisuguseid naiiw inimesi, kes usuwad, et kui praegune opositsioon enamusse pääseb, et siis rahulikult teel wõimalik oleks oma nõudmisi teostada, kuid neile ma tooks ühe näite, nimelt aeti hiljuti Saksenis töörahwa walitsus püssidega laiali, ometi olid seal kommunistid ühes sotsiaaldemokraatidega nõndanimetatud demokraatliku walimise teel saanud parlamendis täielise enamuse, seega walitsus moodustatud demokraatliku enamuse poolt. See näitab neile, kes usuwad, et niisugusel demokraatlikul teel nõudmisi läbi saab wiia, seda, mida kodanlus niisugusel korral ette wõtab. Täna wuse eelarwe arutamisel on loobutud sellest demokraatliku ilme anda tahtmisest, sest teatakse, et demokraatlik mask enam kedagi ei kata, kuna eelarwe iga osa ise wäga selgesti seda demokraatlikkust paljastab. Kui meie waatame 7-miljardilist eelarwet, siis näeme, et walitsuserakondadel tööpoolest põhjust on töörahaesitajate ees eelarwe arutamist warjata. Eelarwe algab Riigikogu eelarwega, kus nõutakse ligi 45 miljonit Riigikogu ülewalpidamiseks. Rahwas peab maksma 45 miljonit selle Riigikogu ülewalpidamiseks, millest walitsuserakonnad tahawad teha ja ongi juba teinud jõukate kihtide, wabrikantide, majaomanikkude, pangameeste, jne. kõrgema esituskogu.

Juhataja **J. Tõnisson**: rkl. Keerdo, palun Riigikogu autoriteeti mitte puudutada. Teen Teile teise märkuse.

P. Keerdo (töörp.): Riigikogu liikmed ei ole igatahes mitte praeguses Riigikogus üheõiguslikud, see on nähtawale tulnud wäga mitmel puhul ja seda on näidatud isegi sellega, et kodukorra-wastast Riigikogu liikmeid koosolekutel wälja heidetud. Riigikogu juhataja on töölisestitajailt ära wõtnud sõna ilma põhjusteta, nagu wanematekogugi seda on pidanud tunnistama. Alles eelwiimasel koosolekul nägime, kuidas rkl. Reeseni rääkida ei lastud, mille kohta isegi parempoolne ajakirjandus „Revaler Bote“ ja „Päewaleht“ leiawad, et see teguwiis Riigikogu juhatuse poolt mitte korrektne ei olnud. Walitsewatele rühmadele wäga

lähedal seisew wabrikantide häälekandja „Päewaleht“ on pidanud nimetama Riigikogu tsirkuseks. Nii attesteeriwad Riigikogu juba teie walitsewate rühmade häälekandjad, missugust atestaati ootate teie siis töörahwalt, kelle esitajate õigusi enamuserakonnad on igal juhtumisel kärpinud. Töörahwas ei saa sellepärast selle Riigikogu ülewalpidamiseks lubada mitte ühtegi penni. Ma wõiksin weel meelde tuletada seda, missugust käiku on antud küsimustele, mis töörahwaesitajate poolt Riigikogule on esitatud. Näituseks esitati omal ajal küsimine Prantsusmaa ettepaneku kohta nõukogude Wenemaale kallale tungida Saksa rewolutsiooni korral, kuid sellele küsimisele ei andnud Riigikogu juhatus käiku, põhjendades seda sellega, et küsimises ettetoodud asjaolud tõele ei pidada wastama. Sellele küsimisele mitte käiguandmine on wõimataks teinud ka selle põhjendamise. Kui meie aga waatame Prantsusmaa tegewust, siis näeme, nagu kirjutas hiljuti Inglise ajakiri „Times“, et see „waene“ Prantsusmaa, kes alati hädaldab oma raske seisukorra üle, on andnud Rumeeniale, Tsheho-Slowaakiale ja Lõuna-Slaawiale sõjawarustuse muretsemiseks 300—400 miljonit franki toetust.

Ma ei saa pikemalt kõneleda sellest, kuna mul aeg piiratud, ütleksin ainult weel niipalju, et just wiimase sammuga, see on, et töörahwaesitajaid ei ole lastud eelarwe-komissoni ja et isegi siin Riigikogu eelarwet ei lasta arwustada, sellega on enamuserakonnad weel kord alla kriipsutanud, et Riigikogu enamuserakonnad ainult jõukate kihtide huwisid kaitsewad ja et enamuserakonnad tahawad Riigikogust teha jõukate esituse.

Kui meie waatame eelarwet edasi, siis näeme, et seal on 25.724.600 marka üles wõetud Riigiwanema ja tema kantselei ülewalpidamiseks. Sellest läheb kroonimata tsaarikese, Riigiwanema, ülewalpidamiseks 4.390.200 marka. See summa läheb selle ülewalpidamiseks, kes siit Riigikogu kõnetoolilt on uhkustanud tööliste Rahumäele saatmisega ja kes ütleb, et Wabariigi Walitsuse deklaratsioon on ainult uulitsale määratud jne. Meie ülesanne ei ole mitte arutama hakata, kas Riigiwanema instituut on tarwilik. Kas selle nimi on kuningas, president wõi Riigiwanem, see iseenesest asja ei muuda. Rõhutame ainult seda, et Riigiwanema ülewalpidamine riigile üle 4 miljoni

marga maksma läheb ja et temal tarwitada on mitmekümnetoaline korter sel ajal, kui Tallinnas waesemad elanikud uulitsale heidetakse. Edasi on sellesamas osas 14.932.800 marka riigi statistika keskbüroo kuludeks. Ma ei taha siin arutama hakata, kas see summa suur wõi väikene on. Mitte summa suurus ei ole tähtis, waid tähtis on see, mille peale see summa kulutatakse. Niisamuti ei taha ma ka waielda selle wastu, et riigi statistika keskbüroo tarwilik ei oleks. Kui meie waatame, mida on siis see statistika büroo senni teinud? Meie näeme, et on wälja antud kuukiri ja mõned eriwäljaanded statistiliste andmete kohta. Kuid senni on käsitatud küll kõiksuguseid muid küsimusi, on andmeid kogutud karjakaswatus, põllupidamise jne. üle, üks osa on aga täiesti kõrwale jäänud ja see on töö statistika. Härra Martna tähendas siin oma eelarwekõnes, et härra Westel olla täiesti ära unustanud ühe küsimuse ja nimelt tööpuuduse ja elukalliduse küsimuse. Mina aga arwan, et tema seda mitte ära ei unustanud, waid et ta seda sihilikult ei puudutanud, sest nagu meie näeme, ei huwita need küsimused walitsust üldse. Sellepärast ei taha ma ka öelda, et statistika keskbüroo oleks süüdi, kui tema mitte tegemist ei ole teinud nende küsimustega. Ei, statistika keskbüroo ei saa siin midagi teha, puuduwad krediidid. Et walitsus selleks krediite ei nõua, see näitab ainult seda, et isegi statistika, mis peab opereerima ainult kuiwade andmetega, et isegi selles tehakse poliitikat ja et isegi statistikat käsitatakse klassihuwide seisukohast. See on nähtawasti walitsusele wäga tarwilik, kui tema nende küsimuste, tööpuuduse, elukalliduse jne., kohta teateid ei kogu, sest siis on härra töö-hoolekandeministril kerge opereerida wäitega, et waadake, meil puuduwad töötatõelised jne. Aga samuti kui jaanalind, oma pead liiwa alla peites, ei saa hädaohtu kõrwaldada, nii ei saa tööpuuduse küsimust ainult surnukswaikimisega lahendada.

Ma ei taha peatada pikemalt järgmise eelarwe-osa juures. Ma ütleksin ainult niipalju, et tihti on jutt olnud riigiwargustest, riigiraha raiskamisest jne., kuid mida on teinud sel puhul riigikontroll? Mina arwan, et riigikontrolli ülesanne oleks nendest riigiwargustest ja riigiraha raiskamistest ka awalikult teatada, eriti sel korral, kui riigikontroll nad awalikulks on

teinud Ma arwan, et tema kohus peaks olema just töötawatele hulkadele ka selle kohta aruandeid anda. Nii on räägitud näituseks sellest, et rahaminister olla perekonna-abiraha saanud, weel siis, kui tal selleks enam õigust ei olnud. Aga ma ei tea mitte, kas härra Westel on selle eest riigikontrolli poolt wastutusele wõetud, et ta seaduswastaselt on saanud perekonna-abiraha.

Rahaministeeriumi eelarwe juures on pikemalt peatanud juba rkl. Reesen. Rahaministeerium on see, kellest suurel määral olenewad kõik rahalised küsimused, kõik majandus- ja maksudepoliitika. Siinjuures ei ole mul ka tarwis pikemalt peatada, kuna, nagu ma juba ütlesin, rkl. Reesen seda pikemalt teinud on. Igatahes konstaterin weel kord, et otsekohe- sed maksud wälja teewad kõigest 64.865.000.— ja sellestki on suurem osa tulumaksust sisse tulnud, sellest tulumak- sust, mis sisse nõutakse peasjalikult just nendelt, kes oma palgast elawad, kuna suurkaupmeestelt ja spekulantidelt, kes oma sissetulekut väga hästi warjata mõistawad, õige wähe saadakse.

Juhataja **J. Tõnisson:** Kõne- leja, Teie kõneage — 15 minutit — on läbi. Kuna aga Riigikogu liikmed Rea ja Weiram oma kõneaja à 15 minutit, ka Teile andnud, siis on Teil wõimalus edasi kõneleda. (J. Piiskar (is.): Kas saite nüüd?)

P. Keerdo (töörp.): Rahaminister on väga lähedas ühenduses kõiksuguste äriühendustega, ja sellepärast on ka rahaministeerium muutunud mingiks raha- meeste toetusasutuseks. Meil ei ole mui- dugi wõimalik näha walitsuse telgita- gustesse, kuid meie wõime kuulda seda neil puhkudel, kui walitsewad erakonnad iseenda wahel riidu lähewad, kui walit- sewate erakondade huwid kokku pörka- wad. Sel puhul selgub nii mõndagi. Mitte keegi muu, kui walitsewa erakonna täht- sam tegelane härra Strandman, pidi konstaterima oma eelarwe-kõnes, et sa- jadmiljonid riigi kulda on läinud äriühen- duste kätte, ühtlasi tunnistades, et selle tagajärjeks on Eesti marga langemine, mis omakord elukalliduse tõusu esile kutsub. Eesti mark, mis mõnda aega enam-wähem püsinud, on wiimasel ajal hakanud tunta- walt langema, rahaministeerium ei ole aga selle wastu midagi ette wõtnud, et

margalangemist ära hoida. Endiselt wee- takse sisse ehteasju, wahuwiina jne. Ja kui wälja weetakse esimesejärgu tar- beaineid, nagu liha ja raswaollusi, siis põhjendatakse seda tarwidust sellega, et on tarwis wäliswaluutat selleks, et wälis- kaupsid sisse wedada, need wäliskaubad on, nagu ma tähendasin siid, wahuwiina jne. Need on kahtlemata ka tarbeained, aga need on tarbeained nendele, kes sel ajal priiskawad ja prassiwad, kui teised nälgivad. Igatahes, kui juba ühe walit- sewa rühma liige on pidanud siin wälja tulema niisuguse seletusega, siis peab meie rahaline seisukord tõepoolest äärmiselt täbar olema. Tänane „Kaja“ arwab küll, et nende paljastuste põhjuseks on ainult see, et tööerakond tahab oma meest upitada Eesti panga juhatusse. See wõib ju olla, aga see asja ei muuda. Ka meie ütleme, et niikaua kui mitte ainult praegustes asutustes juhid kohale jääwad, waid niikaua, kui praegune walitsus ei ole maad andnud töötawate kihtide walit- susele ei ole paranemist loota.

Järgmine ministeerium on kaubandus- tööstusministeerium. Mina lähen sellest mööda, kuna selle juures on juba pike- malt peatanud rkl. Reesen.

Edasi tuleb haridusministeerium, tema eelarwe teeb wälja 576.835.300 marka. See olla määratud hariduse ja teaduse edendamiseks. Kas see ei ole iseenesest tükk kultuuritööd, ja mis wõib olla töö- listeesitajal selle wastu, kui määratakse haridusküsimuste lahendamiseks niisu- gused summad? Öeldakse, et haridus pi- dawat olema erapooletu, seda ütlewad ka parempoolsed rühmad. Aga mida ei nimeta teie küll erapooletuks. Kõige si- hilikumat klassipoliitikat nimetate teie ka erapooletuks. Haridusministeeriumis ot- sustatakse ka kõik asjad klassilisest sei- sukohast nagu igalpool mujal. Eelarwe ei anna iseenesest meile täielikku ülewaa- det selle kohta, kuhu need summad lähe- wad, aga meie teame kogemustest, et an- takse toetust küll kõiksugu kodanliste- le teatritele ja seltsidele, kuna aga mitte summasid ei leita selleks, et kas wõi wäiksemagi summaga toetada tööli- skultuurilisi asutusi. Sunduslik algkool on ik- kagi edasi ainult paberil ja seda teostada ei saa sellepärast, et waesematel inimes- tel wõimatu on oma lapsi kooli saata ke- hakatte, jalanõude ja õpeabinõude puudu- sel. Edasi wõiks weel alla kriipsutada seda nähtust, et haridusministeeriumi po-

liitika taga kiusab kõiki wähegi waba-meelseid õpetajaid. Niisamuti on saanud harilikuks nähtuseks, et koolidest wälja heidetakse õpilasi poliitilise meelsuse pärast. Mitte ainult koolides, waid isegi ülikoolis teeb ülikooliwalitsus takistusi ühele üliõpilasuühingule, nimelt sotsiaal-filosoofilisele üliõpilasseltsile sellepärast, et sellesse seltsi kuuluwad proletaarlased-üliõpilased.

Edasi. Eelarwe poleks täielik kui siia poleks üles wõetud sajad miljonid prokuratuuri ja wangimajade ülewalmistamiseks. Kui Eesti ka igal alal wõistelda ei suuda teiste Lääne-Euroopa riikidega, siis ühel alal suudab ta seda ikka, see on nende protsessidega töörahwesitajate wastu. Mitte iga riik, ka mitte suurriigid, ei saa uhkustada 115. protsessidega jne.

Ma peataksin nüüd weel natukene siseministeeriumi juures. Õigemini peaks olema selle ministeeriumi nimetus politseiministeerium sellepärast, et $\frac{2}{3}$ eelarwest läheb politsei ülewalmistamiseks mitmesuguste nimede all ja need ülesanded, mis siseministeeriumil omal ajal olid, nagu terwishoiu alal, need on ka sealt üle wiidud teiste ministeeriumide alla. Hiljuti oli siin seaduseelnõu kaitsepolitsei ärakaotamise kohta ja selle seaduseelnõu arutamise puhul näidati selgesti, missugune see kaitsepolitsei on. Kaitsepolitseis ettetoodud piinamisi ja peksmisi ei ole saanud keegi tagasi tõrjuda. Ei ole seda saanud ka endine kaitsepolitseinik härra Uibopuu. Üks tähtsam ala siseministeeriumil on olnud kogu wabariigi kestwuse ajal töölisajakirjanduse sulgumine. Ma ei hakka mitte lugema seda lõpmata töölisajalehtede rida, mida senini on sulutud, mida konfiskeeritud jne. Waid ma juhin tähelepanu mõne wiimase aja juhtumise peale. Peale selle, kui oli terve rida töölisajakirju sulutud, suluti ka „Töörahw Sõna“, mis ei olnud wälja saanud anda weel ühtegi numbrit. Kui juba leht sulutakse enne, kui ta ühtegi numbrit oleks ilmutanud, siis ei saa siin juttu olla sellest, et ta riigiwastane on, kes pidawat üles kutsuma makswat korda kukutama jne. Sellest näeme, et mitte ettetoodud põhjus ei ole mõjuw lehe sulgumises, sest tema ei saanud ju weel ühtegi rida kirjutada. Nii on siis see motiw tuulest wõetud. Ma wõiksin weel meelde tuletada ühte juhtumist, mis wäga selgesti näitab, kuidas meil riigiwastastest aru saadakse. 1919 a. peeti ära Tal-

linnas 1-ne ametiühisuste kongress, sel ajal oli peaministriks härra Strandman. Selle kongressi algul teatas Eestimaa töölisühisuste kesknõukogu esimees, meie unustamata seltsimees Hannus, et teda on kutsutud Inglise saadiku juurde. Inglise saadik on tema käest küsinud, missugune arwamine on töölisesitajal Eesti riigi kohta. Sellejuures olla seletanud, et nagu tema kuulnud, tahta kongress riigipööret toime panna ja lisanud siis juurde, et kui tööliste poolt riigipööre toime pannakse, siis olgu nemad kindlad, et Inglismaa poolt selles asjas takistust ei ole ja et Inglise laewastik saab selles kaasa aitama. Ühtlasi seletanud ta, et Inglismaal olla ka enne töölistel wäga raske seisukord olnud, kuna siis kui töölised walitsuse üle wõtnud, seisukord heaks muutunud. See oli otsekohene prowokatsiooniline ettepanek. Ja kuidas wastas töolistekongress selle prowokatsioonilise ettepaneku peale — tema wõttis wastu sellekohase resolutsiooni, kus tähendatud oli, et Eestimaa töölised ei lase ennast Inglise imperialistidest prowotseerida ja et kui neil midagi oma maa kodanlusega õiendada, siis ei tarwita nemad mitte Inglise imperialistide abi. See resolutsioon saadeti walitsusele nõudmisega, et Inglise saadik saaks Eestimaalt wälja saadetud. Selle asemel aga, et Inglise saadik oleks wälja saadetud, kes otsekohe prowotseeris riigikorda kukutama, nägime, et ametiühisuse kongress saadeti laiali ja nende tähtsamad tegelased maalt wälja, kusjuures hulk mõrtsukaliselt tapeti.

Juhataja **J. Tõnisson**: Rkl. Keerdo, ma hoiatan Teid.

P. Keerdo (töörp.): Ma tõin ainult näituse ette, kuidas wahel lugu selle riigikorra kukutamise kohta on. Kui meie praegu vaatame töölisajakirjade sulgumist, siis näeme, et siin ei pruugi olla riigikorra kukutamine põhjuseks, waid juba sellest on küllalt lehe sulgumiseks, kui lehel mingisugune pealkiri on, mis meelde tuletab töolist. Sarnasest pealkirjast on küllalt ja leht sulutakse, weel enam aga siis; kui teada on, et ajalehe wäljaandja on klassiteadlik tööline. Hiljuti tahtis ringkond noori puhtkirjanduslikku ajakirja „Moment ja wiisnurk“ wälja anda, ja kui neilt küsiti, kas see ka poliitikat saab ajama, ja selle peale eitaw wastus saadi, siis keelas siseminister selle oma kindral-

kuberneri õigusega siiski ära. Ja mispärast? Meie teame. Sellepärast, et tähendatud ajakirja pealkiri oli: „Moment ja wiisnurk“ ja selle wäljaandjaks klassiteadlik tööline.

Tahaksin weel paari sõnaga peatada selle juures, kuidas siseministerium walimisi teeb. Meil tuli siin esitada arupärimine selle kohta, kuidas Inglis-Wene wõi Wene-Balti tehases tööliste koosolek laiali saadeti täiesti seaduswastaselt. Koosolek, mis kõigiti praegusi seadusi silmas pidades korraldatud, saadeti ometi laiali. Kui töölised Pelgulinnas tahtsid enne walimisi koosolekut pidada, mida seaduse põhjal ära keelata ega laiali ajada ei saadud, siis saadi toime teistsuguse wõttega ja nimelt sellega, et nähtawasti kinoomanik ära hirmutati. Enne lubas ta meile ruume, kuid pärast kui juba koosolek pidi algama, ütles tema, et ta ruume anda ei saa. Sama nähtust oleme näinud ka töölisajakirjanduse sulgumise puhul. Kui sõjaseaduse tõttu Tallinnas töölisajalehtede ilmumine wõimatuks tehti, siis tahtsid proletaarlased Tartus ajalehte wälja anda. Et mingisugust paragrahwi ei leitud, mille põhjal oleks saadud seda takistada, siis talitati teistwiisi ja nimelt käis kaitsepolitsei kõik trükikojad läbi, ja hoiatati neid tööliste lehte trükkimast. Mõni trükikojaomanik teatas otsekoheselt, et meie oleks wõtnud küll teie lehte trükkida aga siin käis kaitsepolitsei ametnik, kes meile seda ja seda ütles. Kas trükikojaomanikud selle eest maksu said, seda ma ei tea, niisamuti ei tea, kas kõik trükikojaomanikud kaitsepolitsei näpunäidete järele käisid, kuid fakt on see, et need trükikojad, kes enne lubasid trükkida, peale kaitsepolitseiniku sealkäimist sellest keeldusid. Riigikogu esimees, härra Tõnisson, tundis end kord haawatud olema, kui rkl. Reesen ütles, et tema kaitsepolitseid kaitsewat. Pean ütleva, et meie ka härra Tõnisson'i wõi „Postimehe“ trükikoja poole pöörasime. Enne saime pooljaatawa wastuse, aga pärast öeldi ära. Mul ei ole mitte andmeid selleks, et „Postimees“ ennast oleks lasknud kaitsepolitseist juhtida, tõsiasi on see, et ka „Postimees“ pärast trükkimist ära ütles ja nagu öeldud, on mõne trükikoja kohta neid teateid ja sellepärast peab oletama, et kõigi trükikodade wastu seda abinõu tarwitatakse.

Kõige suuremad summad tarwitab sõjaministerium, see on kogu eelarwest

poolteist miljardit marka. Kelle wastu seda sõjawäge tarwis on? Igatahes mitte wäliste waenlaste wastu, sest omal ajal tähendas isegi kindral Laidoner, et meie oma sõjawäega endid mingil tingimisel suurriikide wastu kaitsta ei saa. Kui meie aga seda silmas peame, et juba 4 aastat peale rahujalale astumist sõjaseadus edasi kestab, siis saame wäga hästi aru, kelle wastu seda sõjawäge peetakse.

Üldse peab ütleva, et eelarwest wõib leida kõike muud, kuid mitte kokkuhoidmist, kui eelarwe katmiseks läheb 38% rahwa üldsissetulekust, siis ei saa seda nimetada kokkuhoidmiseks. Peale selle on rahwal kanda kulud omawalitsuste ülewalpidamiseks. Edasi, kui arwesse wõtta, et maksukoorem lasub peaaesjalikult waesemate kihtide õlgadel, siis tuleb wälja, et töörahwas 50%, isegi weel rohkem peab andma riigi ja omawalitsuste ülewalpidamiseks. Oleks ülekohtune öelda, et kõigi ministeriumide kohta see pillamine maksab. Wähemalt ühe kohta ei saa seda mitte ütelda, see on tööhoolekandeministerium ühes terwishoiu peawalitsusega. Selle ministeriumi kulud on kokku korralised ja erakorralised — 276 miljonit, 295 tuhat, 400 marka. Sellest läheb ära peale 51 miljoni terwishoiu peawalitsuse ülewalpidamiseks, nii et ministeriumil nende ülesannete teostamiseks, mis ministeriumil enne on olnud, natukene üle 200 miljoni marga järele jääb. See on ministerium, kellel põhiseaduse paragrahw 25 järele määratud ülesanded on täita. Kuid kuhu needki summad lähewad, seda ei ütle eelarwe mitte lähemalt. Meie näeme juba eelarwest, et suur osa sellest läheb ministeriumi administratsiooni ülewalpidamiseks. Seal on summad „waeste“ riigimeeste perekondade toetamiseks jne. Ei puudu ka üldhoolekande summad, kuid need on niisõrd wäikesed, et neid tõsiselt wõtta ei saa. Tööwõimetute eest hoolekandmine on meil alamal igat arwustust. Ma arwan, et seda ei saa ka teie salata. Härra minister tuleb ja ütleb muidugi, et pole seadust, wõib olla, et kristlik minister ei tulegi seaduste puudumisega seletama, waid tema seletab seda puhtkristlikult, öeldes, et waesed ja wiletsad saawad nii rutem taewariiki. Nähtawasti tahab kristlik hoolekandeminister nendele seda taewariiki pääsemist kergendada sellega, et ta asetab neid seisukorda, kus nad ru-

temini nälga sureks. Peab ütlema, et praegune töö-hoolekandeminister, härra Amberg, tõepoolest on ennastohwerdaw kristlane, sest tema soovib taewariiki maastele, kuna aga tema ise lepib tühiste waapealsete mõnusustega. Ta on nähtawasti niisama suur kristlane, kui härra Laidoner on kokkuhoidmise prohwet. Härra Laidoneri ainukene retsept, mida ta teadis ette kanda, oli, et tuleb rohkem kokku hoida. Tõepoolest ma olen näinud, et härra Laidoner ise kõige rohkem selle retsepti järele käib, ta ei käi enam isegi jala, waid sõidab rohkem autoga, seega muidugi ära hoida saapataldade kulumist. Töö-hoolekandeminister pole midagi kuulnud tööpuudusest. Ta teab küll, et see ja see wabrik on sulutud, et see ja see osakond on oma töö lõpetanud, kui et selle tagajärjel ka töölisi lahti on saanud ja tööta jäänud, seda ei tea töö-hoolekandeminister mitte. Kuidas tema wõibki teada seda, kui temal on üks wäga kena asutus, nimega — tööbörse, kes temale alati wõib ütelda, et meil tööpuudust olemas ei ole.

Juhataja **J. Tõnisson**: Kõneleja, Teil on weel pool minutit aega kõnelemiseks.

P. Keerdo (tõörp.): Et aga mingisuguseid teisi andmeid ei ole, selle eest hoolitseb juba minister. Siiski ministeerium on pööranud wiimasel ajal mõnede töölisorganisatsioonide poole küsimisega, palju töötatöölisi olemas on, kuid ta unustab, et ka töölisorganisatsioonid wõiwad anda ainult selle kohta andmeid...

Juhataja **J. Tõnisson**: Kõneleja, Teie kõne aeg on lõppenud.

P. Keerdo (tõörp.): ...kuipalju on organiseeritud töötatöölisi, kuna nende kohta, kes mitte organiseeritud ei ole, mingisuguseid andmeid ei saa.

H. Laretei (dem. s.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Minul oleks ülesandeks peatuda lühidalt meie tööstuse küsimuse juures, et ära märkida neid sihtjoni, mida mööda asunikude, riigirentnikkude ja wäikepõllupidajate rühma arwamise järele meie tööstuspoliitika peaks minema ja missuguses sihis peaks arenema meie tööstuse terwenemine. Enne aga, kui selle juurde asuda, ei saa weel kord rõhutamata jätta seda asjaolu, mida

on juba puudutanud üksikud Riigikogu liikmed oma kõnedes, nimelt meie põllumajanduse, õieti, popsi osa juures, meie riigi majanduspoliitikas. Ma ei oleks selle kordamisega lugupeetud Riigikogu liigete aega mitte wiitnud, kui selleks ei oleks sundinud mind eriti wiimane riigi majandusnõukogu koosolek. Sellel koosolekul oli arutusel meie tööstuse seisukord ja tema wäljawaated. Kõigi tööstusringkondade poolt toodi esile õige kõwa nõue krediitide järele ja meie praegust tööstuskriisi ja praegust tööstuse seisukorda seletatakse ainult meie krediitide sulgumisega. Kuna see sünnib ringkondade poolt, kes senni on suutnud awaldada meie tööstuse- ja majanduspoliitika peale nii suurt mõju, et meie sennised soodustused ja krediidid on woolanud nendesse ringkondadesse, siis tekib kartus, et see krediitide sulgumine, see kõwa nõue uute krediitide järele wõib eelolewal majandusaastal terwe meie krediitide ja soodustuste woolu juhtida jälle nende weskile, kõrwale jättes täiesti põllumajanduse. Tuleb aga tähele panna, et vaatamata selle peale, et wõrreldes tööstuse ja kaubandusega on põllumajandus õieti minimaalse krediidi saanud. Üle kolme miljardilisest krediidist on langenud ainult wähe üle kahesaja miljoni põllumajanduse peale.

(Koosolekut hakkab juhutama abiesimees **K. Wirma**.)

See on umbes 6—7% ja vaatamata weel sellepeale, et meie põllumajandus ei saa produtseerida täiel jõul meie maa-reformi teostamise tagajärjel, on ta siiski mänginud suurt osa meie wäljaweos. Nimelt 1922 a. moodustas põllumajanduse saaduste wäljawedu üle 48% terwest wäljaweost ja käesolewa aasta esimesel poolel üle 52%. Kui nüüd seda 6—7 protsendilist osa krediitidest wõrrelda selle osaga, mis meie põllumajandus edendab meie wäljaweos ja arwesse wõttes seda, et meil suur ülesanne ees seisab meie kaubandusbilansi terwendamises, siis wõime küll luua wäikese pildi sellest, missugune meie kaubandusbilans oleks siis, kui meie põllumajandusele langeks wähemalt see osa krediidist, missugust osa mängib meie põllumajanduses wäliskaubandus.

Tööstuse juurde asudes peaksin mina liigitama selle kolme järku. Esimesse järku tuleks paigutada see tööstus, mis

meil Wenelt päritud. Wiimasel riigi majandusnõukogu koosolekul esitas kaubandus-tööstusministeeriumi tööstusosakonna juhataja mõned andmed selle kohta, kui palju wajaks suurtööstus krediiti, et nende toetamisele asuda. Need krediidi-summad tõusid umbkaudsetes arwudes üle terve meie aastase riigi eelarwe. Sellest tuleks minu arwates teatud konsekwentsid tõmmata. Meil sarnaseid summasid igatahes selle suurtööstuse peale wälja panna ei ole ja jääks järele nende tööstuste, nagu härra kaubandus-tööstusministeeriumi tööstusosakonna juhataja tähendas, organisatsioonide alalhoidmine selleks juhtumiseks kui meile awaneks jälle Wene turg. Meie teame aga, et see Wene turg on aast-aastalt oma ostujõudu järjekindlalt kaotanud ja waewalt suudame meie alal hoida seda suurt organisiooni ja selle tarwis minewaid summasid wälja anda, kunni see turg ükskord awaneb. Järele jääb aga siis ainult nende tööstuste kohanemine Lääne uute turgude nõuete kohaselt, mis muidugi suuri summasid nõuab. Kui arwesse wõtta, et need tööstused kaugeltki omal täiel jõul töötada ei suuda ja neid kunagi täiel jõul töötama panna ei suudeta, mis iseenesest produktsiooni kulud äärmiselt suureks teeb, siis näeme, et sellel tööstusel tuleb hakata siiski wäiksel kohanema uute oludega ja ümber organiseeruma uute nõuete kohaselt. Igatahes niisugust krediiti riik anda ei suuda ja riigil seda ka lihtsalt anda ei ole, et neid tööstusi täiel jõul töösse saaks panna, ehk neid alal hoida Wene turu jaoks. Teise kategooria alla paigutaks mina need tööstused, mis on meil tekkinud pealesõjaegse turutühjuse tagajärjel, ja mille ainukene alus, ainukene põhikapitaal on see pealesõjaajaline konjunktuur ja riigi poolt wälja antud krediidid, kuna ei ole neil olnud ei organiseeriwat inimjõudu, kes oleks oludekohaselt mõistnud seda tööstust wälja kujundada, ja ei ole ka olnud neil oma kapitaale, mis nad sinna sisse oleks paigutanud. Lugupeetud Riigikogu liikmed, kui meil siis seisukord wälja kujuneb juba paradoksideni ja absurdideni, siis ei ole siin asi kaugeltki korras. Ja meil on asi juba paradoksideni ja absurdideni wälja kujunenud. Ei saa teisiti nimetada kui paradoksina seda, et tööstusharu, kellel on loomulikud arenemiswõimalused Eestis, kes on kõigesuuremat soodustust leidnud kaitsetol-

lide näol, et see tööstus hakkab just selle liig suure kaitse tõttu wälja surema. Üheks niisuguseks näituseks on meie nahatööstus. Ja ei saa ka, kui majanduslikust seisukohast asja peale waadata, teisiti kui absurdiks nimetada seda, kui need samad tööstused, kes nii on kaitstud meie riigi poolt kaitsetollide läbi, kui need tööstused ennast korraldawat nii, et nemad mitte oma wabriku aineid ja saadusi ei tarwita ümbertöötamiseks, waid wäljamaalt weawad sisse ümbertöötamiseks saadusi. Nii on meil, näituseks, saapawabrikud. Peaaegu kõik suuremad Eesti saapawabrikud tarwitawad saabaste tegemiseks wäljamaa nahka. Isegi need saapawabrikud, kes on ühendatud nahawabrikutega, ei tarwita mitte oma wabrikus tehtud nahka saabaste tegemiseks, waid wäljamaalt sisseweetud nahka. Seda ei saa teisiti nimetada, kui absurdiks. Ja sinna on wiinud meid see üleliigne kaitstesüsteem, mis nende ettewõtete kohta maksew on olnud. Neil ettewõtetel nüüd, kui on turg juba täitunud, ja kui see alus, mis neil oli, nimelt turgude tühjus on kadunud, ja kui ka kaduma on hakanud minema see teine alus, krediidid, mida enam wõimalik anda ei ole sellepärast, et raha ei ole, on seisukord raske ja nad peawad lagunema, ja nemad lagunewad ka. Ja riigi ülesanne oleks waadata, et see osa tööstusest ei saaks kaasa tõmmata neid tööstusharusid, mis siiski on suutnud oma loomulikku arenemiskäiku käia, ja kes oma loomulikul alusel baseeruwad. Wiimasesse liiki asetaks mina meie käsi-, kesk- ja wäiketööstuse, selle tööstusharu, mis meil senni on olnud kõige vähem soodustuse osaline ja wõrdlemisi wäikse tähelpanu osaline, meie tööstuspoliitikas. Peab ütleva, et juba enne sõda meie wäiketööstus oli niisõda wisa ja ettewõtlik, et ta juba enne sõda hakkas wälja tõrjuma suurtööstuse saadusi, mis olid walmistatud spetsjalseerunud wabrikutes. Ja see tööstus on suutnud ka meil, waatamata selle peale, et ta kõige vähem soodustatud oli walitsuse poolt, waatamata selle peale, et meie suurtööstuse kaitse on eitawat mõju tema peale awaldanud, waatamata selle peale on suutnud see wäiketööstus teatawal määral püsida ja peab ütleva, et praegusel kriisiajajärgul on just see osa meie tööstusest kõige paremas seisukorras. Tema kriis, kui temal see on, ei ole tekkinud mitte ei krediitide sulgumisest,

ei ka turu täitumisest, waid ainult meie praeguse põllumajandusliku aasta hiljaksjäämisest. Ja see on kergemini parandataw, kui kõik muu. See tööstus on meil mõistnud kohaneda kõige paremini neile nõuetele, mis meil Eestis üles seatakse ja mis meie saadustele üles wõetud tingimustele wastawad. Meie arwates peaks meie tööstuspoliitika siit peale algama ja mitte arwesse wõtma, mitte tähelpanu juhtima selle Wenelt päritud suurtööstuse peale, ja ka mitte selle sõja tagajärjel tekkinud tõusiklikku iseloomu kandwa, suurtööstus olla tahtwa tööstuse peale, waid peaks peale hakkama meie wäikeja kesktööstusest, et seal loomuliku arendamise teel wälja kaswatada meie oma suurtööstust; siit peaks ka algama majanduse terwendamine, mis paratamata praegu kriisi järeldusel.

Juhataja K. Wirma: Rkl. Korneli poolt on järgmine ettepanek tehtud: „Teen ettepaneku läbirääkimisi lõpetada.

Rühmade esitajatel, kes kodukorra § 72 põhjal sõna soowiwad wõtta, kõneaeaga piirata weerandtunniga.“

Palun sekretääri helistada. (Helistatakse kõrwalruumidesse.) Koos on 56 Riigikogu liiget. Ma kawatseen ettepanekut kahes osas hääletada. Esimene osa oleks — läbirääkimised lõpetada, teine — rühmadeesitajate kõneaeaga weerandtunniga piirata.

(Hääletatakse.) Poolt on 43 häält, wastu 10, seega on otsustatud läbirääkimised lõpetada.

(Hääletatakse.) Poolt on 43 Riigikogu liiget, wastu 10, seega on otsustatud rühmade esitajate kõneaeaga weerandtunniga piirata. (Pahemalt poolt: Kas kodukorda eisaa muuta? Seda saab wenitada! — Paremal poolt: See on nagu kommunistide õpetus. P. Keerdo (töörp.): Palun sõna rühma esitajana.)

Sõna on rkl. Keerdo'l rühma esitajana.

P. Keerdo (töörp.): Enamuserakonnanad on kõik teinud ja selleks kõik abinõud tarwitusele wõtnud, et töölisteesitajatelt sõna ära wõtta, neid mitte rääkida lasta. Et kõneag piiratud, luban endale weel ainult paar märkust teha töö-hoolekande-

ministeeriumi kohta. Enne kui minult sõna ära wõeti, tähendasin mina, et tööhoolekandeministeerium tööpuuduse küsimust ei taha lahendada, et neil päewil töö-hoolekandeministeerium tööorganisatsioonide poole pööranud on küsimisega, palju töötatöölisi olemas. Et tööliised endid mitte organiseerida ei saaks, selleks on kõik abinõud tarwitusele wõetud. Tallinna tööliised on näituseks sarnases seisukorras, et neil üldse wõimalik ei ole ehkid korralikult organiseerida, statistilisi andmeid koguda jne., sest kõik Tallinna tööorganisatsioonid on surutud keldrikoopasse.

Riigi 1923 a. lisaelarwes on muuseum näidatud 15 miljonit marka rahwamaja ehitamiseks ja kui töölisteesitus ettepanekuga esines sellest summast 5 miljonit marka töölistemaja ehitamiseks määrata, siis arwas wabrikantide häälekandja „Päewaleht“, et seda ei tulla mitte teha. See näitab iseenesest küllalt selgelt, et teie ainult wäikse kildkonna huwid kaitsete. See 5 miljonit ei ole mitte käputäie kommunistide jaoks nõutud, nagu siin armastatakse kõnelda, waid teilgi on teada, et Tallinna linnawalimistel 36% walijatest hääletas töörahwa ühise wäerinna nimekirja poolt. Sotsialistidele anti 7% ja 13% on antud üürnikude nimekirjale, kõik need rühmitused on hääli saanud töörahwalt. See on — kokku wähemalt 56% kõigist Tallinna hääleõiguslikkudest kodanikkudest on need, kes wajawad töölistemaja. Kui aga siin tullakse ja öeldakse, et töölistemaja mitte tarwilik ei ole, waid meil on waja mingisugust rahwamaja, mida aga iseenesest wäikese kildkonna huwides taetakse asutada.

Siis näitate teie wäga selgesti ära, et teie ainult wäikese kildkonna huwe kaitsete, et meil ei ole tarwis teha mingisugust kihutustööd, waid teie ise teete palju rohkem sellega meie kasuks kihutustööd. Ma arwan, et ka see asjaolu näitab selgesti, niisugusel seisukohal teie tööliste wastu olete. Kui tööliste organisatsioonide esitajad käisid Riigiwanem Päts'i juures töölistemaja ehituse toetuse asjus, siis arwas tema isiklikult, et niisugune maja siiski tarwilik oleks. Samasugusel arwamisel oli ka töö-hoolekandeminister isiklikult, aga kui need härrad kollektiivselt asja arutawad, siis tulewad ka eitawale seisukohale. See wäikene asjaolu, see

iseloomustab väga selgesti teie poliitikat. Ja veel selgemini, kui need konkreetset andmed, iseloomustab ka teie poliitikat käesolewa eelarwe arutamise kord, sest et teie seda eelarwet kardate awalikult arwustada. (Chr. Kaarna (töer.): Ütelge, mis seal karta on.) See näitab väga hästi, kelle huwides see on kokku seatud ja kellelt tahetakse maksusid sisse nõuda. Kui oleks see eelarwe olnud terve rahwa huwides kokku seatud, mispärast ei luba teie siis mitte üldkoosolekulgi arwustada. Nähtawasti on teil tõepoolest midagi karta. (Chr. Kaarna (töer.): Mis siin karta on?) Teie näitate seda ise sellega, et töölisteesitajaid ei lastud eelarwe arutamise juurde.

Juhataja **K. Wirma** (helistab): Ma palun rahu!

P. Keerdo (töörp.): Üldiselt kokku wõttes peab tähendama, et kogu see eelarwe lasub töötawate hulkade õlgadel, mis kaudsete maksude näol peale pannakse. Walitsus annab riiklikka kullatagawarasid äri-ringkondadele kasutada ja aitab kaasa Eesti marga langemisele, sellega tõstes elukallidust, see on, walitsus ajab kogu aja töörahwa-waenulikku poliitikat ja sellepärast ütleb Eestimaa töörahwa partei, kui töötawate hulkade esitus, et tema ei saa sellele walitsusele mitte penni lubada ja saab selle eelarwe wastu hääletama. Ja ühtlasi teatame meie oma walijatele, kuidas see eelarwe on kokku seatud ja kuidas seda arutada tahetakse kinniste uste taga. Töötaw rahwas teeb selle kohta veel selgema otsuse, kui ta seda tegi juba wiimaste walimiste puhul ja see otsus wõib olla ainult üks: mida rohkem neid waewati, seda rohkem neid sai.

Juhataja **K. Wirma**: Sõna on rkl. Martinson'il, rühma esitajana.

E. Martinson (sd.): Haridusministeeriumi eelarwet arwustades tõi rkl. härra Lattik õieti palju süüdistusi õpetajaliidu ja „Kaswatus'e“ toimetuse kohta ette. Mul puudub wõimalus siin selle lühikese aja jooksul wastuwäiteid ette tuua. Arwan, et see wõimalus awaneb tulewikus, kui haridusministeeriumi eelarwe komisjonist tagasi tuleb. Wõtan sõna, et peajontes tagasi lükata mõnda õige jä-

medat süüdistust. Kõigepealt pean tähendama, et õige tähtis moment haridusalal läinud aastal oli usuõpetuse kooli toomine rahwaalgatuse seaduse põhjal. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Rahwas ei tahtnud, seda tahtsid papid.) Ma wõtan seda kui kindlat fakti, see on olnud sündmus, mida meie ei ole eitanud, aga teisest küljest ei saa ma kuidagi sellega nõus olla, kui rkl. Lattik ütleb, et siin on õpetajaskond sihilikult selle asja juures talitanud. Loomulikult on „Kaswatus'e“ weergudel käesolewal aastal kirjutatud ja ma wõin ütelda, et on kirjatõid olnud paremalt kui ka pahemalt poolt ja wõin otsekohe neid nimetada. Peasjalikult sõeluti usuõpetuse küsimust õpetajate kongressil ja wõeti selle kohta sõna niihästi kristlaste leerist, keskera-kõndadest kui ka pahempoolsete poolt. Seda küsimust on refereerinud Tartu ülikooli professor Põld, selles asjas on sõna wõtnud „Kaja“ toimetuse liige, kelle kirjutus on olnud „Kaswatus“ nr. 1 enne rahwahääletamise toimepanemist. Ja mina ei leia, et siin õpetajaliitu kuidagi teatawas sihilikkuses süüdistada saaks. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Eganad rääkida lase.) Wäga imelikud on härra Lattik'u süüdistused õpetajaliidu wastu. Ta leiab, et õpetajaskond on seisukoha wõtnud usuõpetuse wastu ja süüdistab liitu, et siiski mõned õpetajad on wõimalikuks arwanud usuõpetust õpetada. Minu arwates ei ole õpetajaskond niisugust seisukohta, millest härra Lattik kõneleb, mitte wastu wõtnud. Seda wõib ju faktiliselt tõendada. (J. Lattik'u (kristl.) segane wahelhüüe.) See, millest teie räägite, on põhimõttelikult täiesti teine seisukoht. Mina räägin praegu õpetajate kongresside seisukohtadest, aga mitte mõne külanaise jutte, et üksikud õpetajad olla seda ja seda teinud. (J. Lattik (kristl.): Need ei ole külanaiaste jutud.) Minu arwates ei tohiks niisuguste juttudega kõnetoolile tulla. (H. Bauer (kristl.): Häälekesi korjata küll. J. Lattik (kristl.): Õpetajaskonna juhataja wõiks natukene wiisakam olla.) Mina konstateerin, et sarnast seisukohta, milles rkl. Lattik õpetajaskonna juhatust süüdistab, ei ole õpetajaskonna üldisel kongressil mitte wõetud. Siis edasi süüdistab rkl. härra Lattik õpetajaskonda selles, et ta usuõpetuse wastu on ja mitte „karauul“ ei kisendanud, kui õpetajad usuõpetust

koolis õpetama hakkasid. Mina arwan, et see on täiesti eraasi, kas keegi kooliõpetajatest soovib usuõpetust õpetada, või mitte, seda pole neile keelanud ei kongressid ega liidu juhatus. See on ka ainuke õige tee, et kui usuõpetust koolis õpetatakse, siis kooliõpetajad peaksid seda tegema, aga mitte kirikuõpetajad. (J. Lattik (kristl.): No mis Teie räägite. Wahelhüüe pahemalt poolt.) Missugune õpetajaskonna seisukoht usuõpetuse andmise alal on, tohiks järgneda kõigepealt sellest resolutsioonist, nendest põhimõtetest, mis õpetajate kongressil vastu võetud. Ja mina, et täiesti objektiivne olla, siis luban neid refereerida. See oli ka üks nendest „Kaswatus“ artiklitest, mille peale härra Lattik tähelpanu juhtis, et see olewat hirmus ristiusu wastane, kus nii mõnitawalt ja põlgawalt ristiusu kohta kirjutatakse. See on ilmunud „Kaswatus“ nr. 8. (J. Lattik (kristl.): Mina ütlesin nr. 3 ja 1.) Ja nr. 1 kohta ma ütlesin juba, et seal on just teie parempoolsete leerist artikkel ilmunud — „Kaja“ toimetustliikme töö. (J. Temant (põl.): Kas on sarnane toimetustliige „Kajal“ olemas?) Jah, selle „Kaja“ toimetustliikme nimi on härra Prümmel. „Kaswatuses“ nr. 1, mille peale härra Lattik tähendas, on artikkel „Minewiku waim Eesti koolipõllul“. (J. Lattik (kristl.): Mis see ütleb?) Mina lubasin neid otsuseid refereerida, mis õpetajaskonna kongress selles küsimuses — usuõpetuse koolitoomise küsimuses —, vastu on võtnud. See on järgmine:

„Usuõpetus on kooli toodud rahwahäälendamise tagajärjel. Ei ole ühegi õpeaine üle nii waieldud kui usuõpetuse üle. Tuleks üles seada selged sihtjooned. Need puuduwad aga professor Põllu poolt haridusministeeriumile esitatud kawades. Nende wäline worm on muutunud, sisu aga on jäänud endiseks. Usuõpetus sündigu nende järele ristiusu piirides ja konfessionaalselt. Kristus astus üles konfessionaalse õpetuse vastu, lõi omapärase usu, purustades konfessionaalse. Ilma kriitilise ülewaaateta naiiwilt edasiantud religioon võib saada saatustlikuks õpilasele. Kool ei tohi wiia last katastroofile lähemale. Sellepärast on tähendatud usuõpetuse kawad koolile wastuwõtmatud. Esineb uute teesidega:

1. Kõigil inimsoo waimlise arenemise astetel võib märgata enam või vähem

arenenud tungi isiku ja uniwersumi waheliste suhete ning elumõtte selgitamiseks. Sellejuures waldab inimest tundmus, et ta on ainult üks osa millestki suuremast, mille seletamiseks tal olemas ainult ligikaudsed andmed. Eeltähendatud selgitamistung ühes püüdega olla ühenduses sellega, mis temast kõrgemal, loob nõndanimetatud religioosi meeleolu. Wiimané võib olla ka ühiseks suuremale hulgale inimestele. Sarnase sisuga religioon — rahwalikult „usk“ — areneb ega jää kiwinema ühegi usutunnistusliku õpetuse külge.

2. Usu kui waimlise kultuuri saawutusega üldse ning tähtsamate usutunnistuste laadiga tutvustamine eriti kuulub kooli kawasse, waatamata selle peale, kas koolis õpetatakse usuõpetust eriaienena või mitte. Niisugune üldine, objektiivne usuõpetus kannaks sama laadi, nagu õpilaste tutvustamine filosoofiliste ja teadusliikkude ilmawaadetega, ilma et ühegi waate heaks erilist kihutustööd tehtaks; ta oleks mõeldaw kas iseseiswa kursusena või mõne teise aine — emakeele, ajaloo, kodanikuteaduse või loodusteaduse — osana. Sel wiisil korraldatud usuõpetus ei nõua õpetajalt teatud usulist ilmawaadet, küll aga objektiivset mõtlemis- ja kujutamisiwiisi.

3. Teatud usulise ilmawaate propaganda laadi kandew usuõpetus on mõeldaw kahte wiisi: 1) usuõpetus kui propaganda sügawama sisemise suhteta teiste ainetega ning kooli kaswatus tööga, teiste sõnadega — teatud usulise ilmawaate kuulutamine selleks määratud õpeaine kaudu; 2) usuõpetus kui tähtsam õpilase hinge kujundamise abinõu, mis peab läbi imbuma kõigist muust õpe- ning kaswatus tööst, see tähendab usuõpetus kui õpeprintsip.

Kui kaswatus töö pealiskaudsus ja silmakirjalikkus üldse häwitawat mõju awaldawad, siis awaldawad nad seda ilmawaate kujundamisel eriti. Sellepärast tohib usutunnistusliku kihutustöö laadi kandwat usuõpetust õpetada ainult isik, kes nii ilmawaate kui ka terwe oma eluga tegelikult õpetatawat usku tunnistab. Koolis ei tohi walitseda põhimõte — tehke minu sõnade, mitte minu tegude järele.

4. Usuõpetuse kui õpeaine kooli paigutamisel tuleb algusest peale määrata kindlaks tema ülesanne ja wahekord teiste ainetega.

5. Usuõpetuse ülesandeks on peaasjalikult ilmawaatelistele ja kõlblusküsimuste selgitamine. Uskude ajaloolist arenemist arwesse wõttes ei saa moodne kool jääda peatuma ainult teatud usutunnistusliku usuõpetuse juures. Kirikliku usuõpetuse korraldamise puhul on kool kohustatud korraldama ka üldist objektiivset ilma-waate õpetamist.

6. Kooli kaswatuslik tegewus peab kandma ühtlast laadi. Sellest seisukohast hinnates ei tohi usuõpetus wõtta peale-tungiwat seisukohta teiste ilmawaadete wastu; usuõpetaja ei tohi eitada teaduslikka saawutusi ega anda oma ainetele poliitilist ilmet.

7. Usuõpetuse õpetamine wõi mitte-õpetamine ei tohi awaldata mingit mõju õpetaja ametissewalimisel. Usuõpetuse õpetamise nõudmine walitawatelt isikutelt sunniks inimesi oma leiwahuwides kaswatus-töösse wiima silmakirjalikkust. Sama mõõdupuu peab maksma ka teiste koolitegelaste — koolinõunikude, ministeeriumi ametnikkude jne. — kohta. Tuleb tõsiselt hoiatada seltskonda ja poliitikatelasi poliitika kooliwiimise eest, nagu seda on muuseas kujunemiselolew „uskmatu“ haridusministri abi tagandamine ning tema asemele „uskliku“ isiku paigutamine.

Siin on need põhimõtted, mis õpetajate kongressil on wastu wõetud. Peale selle pean weel wäga tähtsat asjaolu konstateerima, nimelt on minule teatatud, et ajakirja „Protestantline Ilm“ toimetuse on pööranud otsekohe usuteadlaste, Tartu ülikooli professorite, kirikuõpetajate ja ka härra Lattik'u poole palwega, et nad kirjutaks, kuidas usuõpetust käsitada. „Protestantlise Ilma“ toimetuse palwe peale, anda materjaali selleks, kuidas usuõpetust käsitada, on ülikooli professorid usuteadlased ja ka härra Lattik eitawalt wastanud. Keegi neist tähendanud koguni, et siis, kui „Protestantline Ilm“ liiwale jääb, nad waatawad, kuidas küsimust edasi käsitada. Konstateerin seda kahe mõõduga mõõtmist. Muidugi ei saa ma aga liihikese aja jooksul seda kõike pikalt käsitada, see küsimus nõuaks pikemalt selgitust ja seda wõib teha siis, kui eelarwe arutamisele tuleb. (W a h e l h ü ü e p a r e m a l t p o o l t : J a h , s e d a w õ i b .)

J u h a t a j a K. W i r m a : Sõna on rkl. Piiskar'il rühma esitajana.

J. Piiskar (is.): Täna-wustes eelarwe-kõnedes on, selle peale waatamata, kust rühmast sõnawõtjad on olnud, esile tulnud sarnane ühtlane põhi-heli, mida ei ole pea kunagi olnud Eesti parlamendis ei Riigikogu ega Asutawa Kogu päewil. Ei olnud ühtki kõnet, millest poleks läbi kõlanud toon: walitsus on talitanud nii nagu ei oleks pidanud talitama, et see eelarwe läheb walitsusele sarnase töökawa teostamiseks, sarnase poliitika jätkamiseks, mis ühtki rühma ei rahulda. Rkl. Laretei kriipsutas alla seda, et on majanduspoliitikas mindud paradokside, jõutud absurdini. Oleks sellepärast loomulik, et walitsus, kes praegu hiilgab tühjade toolidega, oleks pidanud, kui ta on tulnud saama ligi 7 miljardit, seletama, misjaoks ta seda raha nõuab, kas ta on tulnud saama seda ligi 7 miljardit selleks, et seniseid paradokse ja absurde edasi arendada. Meie aga näeme, et walitsus ei arwa heaks ei kuulatagi, saadik siis weel wastata, nähtawasti ei ole tal selle kohta midagi ütelda. Ja seal tulewad siis härrad enamuserakondlased, kõigepealt Riigikogu liikme Mats Laarman'i näol, kes esimese suukorwi pähe pani Riigikogu liigetele, kel weel midagi ütelda oleks olnud ja siis tuli teine demokraatlikust liidust härra Kornel'i näol, kes sulgus suud täiesti, pani taba ette, ning nüüd on tekkinud sarnane seisukord, et walitsus oleks ehk tahtnud midagi ütelda, aga näe — majasteet ei taha enam kuulata, ka walitsuse esitajaidki. Majasteet ütleb: „oleme rääkinud“ ja „läheme edasi“. Kui sarnase käeliigutusega tahetakse õigeks mõista ja õigustada praegust poliitikat, siis wõidakse seda ju teha, wõidakse demokraatlik hõlm peale panna kõigile sellele poliitikale, mille üle isegi härra Tõnison naerma ja muigama peab. Jah, härrad enamuserakondlased, mis siis nüüd edasi tahetakse teha? Kas tahetakse hakata kommisionis eelarwet arutama, et sellele walitsusele anda summasid nendesamade paradokside ja absurdide arendamiseks. Mina arwan, et kunni walitsus ei ole esitanud oma töökawa, kunni pole näidanud, missugust poliitikat tahetakse tulewikus ajada, peaks isegi praegustel enamuserakondadel piinlik olema eelarwe üksikasju arutama hakata, sest mis mõte on eelarwet arutada, kui üldse ei teata, missuguse poliitika, missuguste ülesannete jaoks summasid määrata tuleb. (M. Laarman (põl.): Ega Teie kuskil

miitingul ei ole, waid Riigikogus.) Ei saa eelarwet arutama hakata üksikasjaliselt, kui pole teada, misjaoks summased nõutakse, aga see on praegu selgitamata. Selle walitsuse toetamiseks ei saa meie ühtegi penni anda, sest meie, sotsialistidena, ei ole saanud ühegi kodanlise walitsuse eelarwe poolt hääletada. Ma tahtsin aga alla kriipsutada seda, et isegi enamuserakondadel enestel peaks pärast seda, mis siin on kõneldud ja mis walitsuse poolt waikides wastu on wõetud — waikus olla ju nõusoleku tundemärk — piinlik olema hakata eelarwet arutama ja seda komisjoni anda. Selle walitsuse poolt esitatud eelarwe tuleb igal tingimusel tagasi lükata. Meie hääletame eelarwe komisjoni andmise wastu. (J. Lattik (kristl.): Kuidas saab siis tulewal aastal asju ajada?) Kuulge, härra Lattik... (J. Lattik (kristl.): Kust Teie siis palka saate?) Härra Lattik, kui Teie ütlesite, et Teie saate omalt koguduselt palka, siis lubage minul ka omalt koguduselt palka saada. Nähtawasti kipitab Teil enesel palgaküsimus südame peal.

Kõike seda arwesse wõttes, kordan ma, et eelarwe komisjoni andmisest ei wõi juttugi olla, waid see ettepanek tuleb tagasi lükata, ning eelarwe läbiwaatamine lihtsalt seisma jätta, kunni need asjaolud, mis kõnelejate poolt ette on toodud, ei ole selgitatud. (Hulgalised wahelhüüded.)

Juhataja **K. Wirma** (helistab): Palun rahu!

Sõna on rkl. Kornel'il demokraatliku liidu esitajana.

K. Kornel (rhw.): Demokraatliku liidu nimel on mul au Riigikogu liigetele järgmist seletada: kommunistlik rühm on awalikult seletanud, et nemad ei ole mitte siia tulnud ülesehitawat tööd tegema, waid kihutustööd tegema, ja sellepärast on arusaadaw, et nende koht ei ole sarnase tõsise töö juures, nagu seda on eelarwe arutamine. Eelarwe I lugemise waidlused sennini on ka näidanud, et kommunistid seda taktikat siin ohtralt on tarwitanud. Sellepärast wõisime rahuliku südamega esitada ettepaneku, nimelt, et eelarwe läbirääkimised saaks ära lõpetatud. Kuid sellega ei ole mitte võimalus wõetud asjalikka kõnesid pidada, siis kui eelarwe Riigikogus uuesti arutu-

sele tuleb. (L. Johanson (sd.): Seda Teie ei saagi ära wõtta. Saalis müra ja sagedased wahelhüüded.)

Juhataja **K. Wirma**: Palun rahu! (Müra töörahwa ühise wäärinna kohtadel. J. Temant (põl.): Wõtke natuke balderjani troppisid.) Sõnasoowijaid ei ole. Ettepanek on tehtud rkl. Anniko poolt riigi 1924 a. eelarwe I lugemisel wastu wõtta ja I ja II lugemise wahel eelarwe komisjoni anda. Ma kawatsen selle ettepaneku kahes osas hääletamisele panna. (J. Reesen (wäljasp. rhm.): Kwoorum ei ole koos! Helistatakse kõrwalruumidesse.) Hääletamise korra kohta on sõna rkl. Piiskar'il. Palun wabandada, siin on kwoorumiküsimus kõigepealt waja selgitada, enne ei saa kellegile sõna anda. (Sekretäär loeb kwoorumi.) Koos on 59 Riigikogu liiget, seega on kwoorum koos. Sõna on hääletamise korra kohta rkl. Piiskar'il.

J. Piiskar (is.): Hääletamise korra kohta sõna wõttes, tahan tähelepanu juhtida selle peale, et siin tuleb hääletamisele ettepanek, mis Riigikogu liigetele mitte teataw ei olnud. Meil on senni eelarwe arutamise wiis sarnane olnud, et peale esialgseid läbirääkimisi on eelarwe komisjoni antud ja sealt tagasi tulles wõetud I lugemisele. Ehk kui ka neid läbirääkimisi I lugemiseks pidada, siis komisjonist tagasi tulles on jätkatud eelarwe I lugemist. Meie wähemalt eeldasime ka praegu sarnast korda. Kuid nüüd on ettepanek tehtud eelarwe I lugemisel wastu wõtta. Sellega langeb ära, näituseks, härra Kornel'i ülewalt alla tehtud käeliigutus. Sest praeguse ettepanekuga wõetakse ära võimalus eelarwe üle läbirääkimisi jätkata. Meie eeldasime teist korda.

Juhataja **K. Wirma**: Rkl. Piiskar, palun kõigepealt ettepanek teha.

J. Piiskar (is.): Minu ettepanek on, seda küsimust lahus hääletada, sellepärast, et ettepaneku esimene osa tuleb, nagu ma tähendasin, täiesti ootamatult. Wõidakse teha teise osa kohta teine otsus, wõidakse anda eelarwe komisjoni, aga mitte esimesel lugemisel wastu wõtta. Mina soowitan käia sennise korra järele, mis senni

on tarwitusel olnud. Et Riigikogu liikmed sarnase ettepaneku kohta oleks saanud sõna wõtta, siis oleks pidanud ettepaneku tegija selle waremalt tegema, nüüd aga ei saa seda küsimust sisuliselt puudutada.

Juhataja K. Wirma: Hääletamise motiivide kohta on sõna rkl. Reesen'il.

J. Reesen (wäljasp. rhm.): Töörahaesitajaid ei ole eelarwe-komisjoni lastud, töörahas ei saa oma seisukohti awaldada ja ta ei saa ühtegi penni lubada sellele eelarwele, mis on kodanlise walitsuse ja kodanliste kihtide, nii nagu seda nimetati kildkonna poliitika ajamiseks määratud. Kui kodanlus meie rühma esitajaid ei lasknud eelarwe-komisjoni, siis tegi ta seda sellepärast, et seal oleks töölisteesitajad tuttawaks saanud nende poliitikaga. Eelarwe-komisjonis oleks wõimalus olnud ka töörahaesitajail ministritele küsimisi ette panna ja andmeid ning selgitusi ühe wõi teise asja kohta saada. Meid jäeti wälja sellepärast, et meie olewat kodanlise riigi wastu. Jah, meie oleme sarnase kodanlise riigi wastu ja püüame alati wõidelda ka Eesti kodanlise riigi wastu. Kui teie olete siin surweabinõusid tarwitusele wõtnud töörahaesitajate wastu, et neilt nende õigusi ära wõtta, siis wõitleb töörahas selle eest, et üldse õigusi ära wõtta sarnaselt kodanliselt esituselt. Töörahas saab wõitlema tööraha walitsuse eest.

Juhataja K. Wirma: Rkl. Piiskar on ette pannud rkl. Anniko ettepanekut kahes osas hääletada. Kõigepealt tuleb hääletamisele ettepanek riigi 1924 a. eelarwe I lugemisel wastu wõtta. (Hääletatakse.) Wähemus on wastu. (Wahelhüüded: Ära lugeda!) Nõutakse häältelugemist. Hääletan siis uuesti. (Hääletatakse.) Poolt on 42 häält, wastu 15, — seega on riigi 1924 a. eelarwe I lugemisel wastu wõetud.

Hääletamisele tuleb teine ettepanek: eelarwe I ja II lugemise wahel eelarwe-komisjoni anda. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on eelarwe komisjoni antud.

Seega on käesolew päewakorrapunkt läbi.

Sõna on rkl. Tõnisson'il isiklikuis asjus.

J. Tõnisson (rhw.): Austatud Riigikogu liikmed! Eelarwe arutuste puhul on Balti-Saksa rühma esitaja seletanud, et kui Tõnisson oleks ausam olnud, siis ta oleks pidanud tunnistama, et tema poolt esitatud seaduseelnõu vähemusrahwuste kultuur-autonoomia kohta mitte midagi sellele juurde ei anna, mis neil juba on. Mina pean seesuguse teotawa kõnekäänu wastu awalikult waidlema, ühtlasi rõhutan, et Balti-Saksa rühma esitaja sõnad ise tunnistawad, et Eesti wabariigis vähemusrahwustel lahendam seisukord on kui kusagil mujal ja et meie oleme neile selle tegelikult kätte andnud, mis, näiteks, rahwasteliidu koosolekutel, kui ka parlamendiwahelise uniooni konwerentsil on kui ideaal üles seatud.

Teiseks on iseseiswa sotsialistliku rühma esitaja siin seletanud, nagu oleks majanduspoliitika, mida Wabariigi Walitsus minu juhatusel ajanud, saamatu olnud, mille tunnistuseks see olewat, et minu juhatusel töötaw walitsus ei olewat mitte taibanud aurik „Russil“ olewaid „Revalise“ kaupasad meriõnnetuse wastu kinnitada, nii et riik sel puhul suuri kahjusid saanud. Sel puhul tuletan mina meelde, et „Russ“ otsa sai miini otsa põrgates 15. septembril 1919 a. ja alles paar kuud peale seda tuli Wabariigi Walitsus minu juhatusel ülepea tööle. Nii ei puutunud see asi üldse Wabariigi Walitsusse minu juhatusel.

Juhataja K. Wirma: Isiklikuis asjas on sõna rkl. Lattik'ul.

J. Lattik (kristl.): Rkl. Martinson ütles, et minule olla „Protestantlise Ilma“ toimetuse poolt ettepanek tehtud, et mina kirjutaks artikli usuõpetuse üle. Kus mina kirjutan, ühes ehk teises ajakirjas, see on minu isiklik asi, nii et see ei puutu sugugi Riigikogusse.

Teiseks tahaks mina... (J. Reesen (wäljasp. rhm.) hüüab midagi wahelle.) Noh, kuulge, maksu eest tehakse midagi ainult Wenemaal, mina wõin kirjutada, mis mina tahan. (Müra. Segased wahelhüüded.)

Juhataja K. Wirma (helistab): Palun rahu! Palun kõnelejat mitte segada, tal on wähe aega.

J. Lattik (kristl.): Nii siis lükkan ma selle süüdistuse täielikult tagasi. Küll on mulle tehtud ettepanek ühe kooliwalitsuse poolt, et mina seal usuõpetuse üle

kõneleksin. Selle ettepaneku olen mina ka vastu võtnud, nii et mina ei ole kahte mõõdupuud tarwitanud ei täna oma kõnes, ega ka tegelikus elus, kui minul aga kunagi aega on.

Juhataja **K. Wirma**: Päewakord on läbi.

Lõpetan Riigikogu koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 10 õhtul.

Algkirjale alla kirjutatud:

Riigikogu esimees **J. Tõnisson**.

Abiesimees **K. Wirma**.

Abisekretäär **J. Wain**.